

ÜRO Keskkonnaprogrammi poolt finantseeritud
ja Eesti Keskkonnaministeeriumi poolt korraldatud
projekti

Assessment of Capacity building needs for Biodiversity and Participation
in Clearing House Mechanism in Estonia
(GF / 2716-01-4354)

alamkomponendi

**Ülevaade bioloogilise mitmekesisusega seotud nõuetest
põllumajanduses**

lõpparuanne

Merit Mikk

MTÜ Ökoloogiliste Tehnoloogiate Keskus

Tartu 2003

Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni teema:
Bioloogiline mitmekesisus põllumajanduses

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Rahvusvahelistest konventsioonidest, õigusaktidest ja strateegiatest tulenevad põllumajandusega seotud bioloogilise mitmekesisuse nõuded ja põhimõtted	4
2. Rahvusvaheliste põllumajandusega seotud bioloogilise mitmekesisuse nõuete kajastamine Eesti strateegiates ning õigusruumis	22
3. Bioloogilise mitmekesisuse kaitse kohustuste rakendamise olukorrast Eestis ja ettepanekud puudujääkide kõrvaldamiseks.....	30
4. Kasutatud materjalid ja allikad	48
LISAD	50

Sissejuhatus

Vastavalt tööettevõttelepingule nr. 2-19-21/328 toimusid tööd United Nations Environmental Program'i poolt finantseeritava projekti GF/2716-01-4354 "Assessment of Capacity building needs for Biodiversity and Participation in Clearing House Mechanism in Estonia" alamkomponendi "Ülevaade bioloogilise mitmekesisusega seotud nõuetest põllumajanduses" täitmiseks.

Töö eesmärgiks oli koondada rahvusvahelistest ja siseriiklikest kohustustest tulenevad põllumajandusega seotud bioloogilise mitmekesisuse nõuded ühte ülevaatlikku infomaterjali, samuti selgitada välja rahvusvahelistest lepetest ja konventsioonidest ning riiklikest strateegiatest ja tegevuskavadest tulenevate põllumajandusega seotud bioloogilise mitmekesisuse kaitse kohustuste rakendamise olukord Eestis ja teha ettepanekud selle olukorra puudujääkide kõrvaldamiseks. Kõik eeltoodud aspektid on töös kajastatud.

Töö osade 1 ja 2 koostamiseks töötati läbi hulgaliselt interneti materjale, kirjandust ja õigusakte, lisaks sellele toimus infovahetus mitmete valdkonna asjatundjatega. Töö kolmanda osa täitmise raames korraldati arutelu, kus käsitleti bioloogilise mitmekesisuse kaitse kohustuste rakendamise olukorda Eestis, püüti esile tuua olulisemad puudused ja tehti ettepanekuid puudujääkide kõrvaldamiseks. Arutelul osalesid: Kalev Sepp, Jaak Tambets, Hannes Veinla, Merit Mikk ja Argo Peepson.

1. Rahvusvahelistest konventsioonidest, õigusaktidest ja strateegiatest tulenevad põllumajandusega seotud bioloogilise mitmekesisuse nõuded ja põhimõtted

Sissejuhatus

Bioloogilise mitmekesisuse kaitse ja säilitamise vajadus on sõnastatud väga paljudes rahvusvahelistes loodus- ja keskkonnakaitset käsitlevates konventsioonides, lepetes, strateegiates ja programmides. Suuremal või vähemal määral puudutavad neist paljud ka põllumajandusliku tegevusega seotud põhimõtteid, kuigi sageli on need esitatud väga üldsõnaliselt.

Järgnevalt on toodud ülevaade põllumajandusega seotud bioloogilise mitmekesisuse kaitset käsitlevatest olulisematest rahvusvahelistest konventsioonidest ja õigusaktidest ning neis sisalduvatest eesmärkidest, samuti strateegiates, tegevuskavades ja programmides mainitud teemat puudutavatest põhimõtetest. Käsitletud on ka mõningaid olulisemaid teemaga kaudsemalt seotud dokumente.

KONVENTSIOONID

Valdav osa looduskaitset puudutavatest konventsioonidest (nt Ramsari (1971) konventsioon, Berni (1979) konventsioon jt) katavad suuremal või vähemal määral oma konkreetsetes valdkonnas ka bioloogilise mitmekesisuse kaitse põllumajandusega seotud aspekte. *Rio de Janeiro bioloogilise mitmekesisuse konventsioon (1992)* käsitleb bioloogilise mitmekesisuse kaitse küsimusi kogu tema ulatuses ning sellest konventsioonist tuleneb või sellega on seotud suur hulk mitmesuguseid teisi rahvusvahelisi leppeid ja muid dokumente.

Bioloogilise mitmekesisuse konventsioon

Bioloogilise mitmekesisuse konventsioon on üks Ülemaailmsel Keskkonna- ja Arengukonverentsil (UNCED) Rio de Janeiro 1992. a. vastu võetud viiest dokumendist (Rio deklaratsioon keskkonnast ja arengust, seisukohavõtt säästliku metsamajanduse printsiipidest, ÜRO kliimamuutuste raamkonventsioon, Bioloogilise mitmekesisuse konventsioon, Agenda 21). Konventsioonil oli 01.01.03 seisuga 187 osapoolt (konventsiooni oli allkirjastanud 168 riiki ja ratifitseerinud 159).

Bioloogilise mitmekesisuse konventsioonil on kolm printsiipi: looduse mitmekesisuse kaitse, selle komponentide säästev kasutamine ning geneetiliste ressursside kasutamisest saadava tulu õiglane ja erapooletu jaotamine.

Eesmärgid:

Bioloogilise mitmekesisuse konventsioon puudutab bioloogilise mitmekesisuse säilitamist nii vabas looduses kui ka kodustatult või kultiveeritult, nii kaitsmise kui ka säästliku kasutamise abil, samuti kõiki tegevusi ja protsesse ühiskonnas, mis kasvõi kaudselt mõjutavad bioloogilist mitmekesisust. Konventsioon mõjutab seega ühiskonna paljusid külgi ja kajastab erinevate ametkondade kohustusi. Lisaks hõlmab Konventsioon rahvusvahelisi kohustusi, mis puudutavad kulude ja tulude ausat ja võrdset jaotust osaliste vahel.

Kohustused:

Konventsiooniga ühinedes on riigid endale võtnud väga suured kohustused, mis haaravad looduskaitsest planeerimist, keskkonna ja ressursside majandamist ning nendega seotud majandussuhteid. Samas, Konventsioonis sõnastatud kohustused

keskenduvad rahvuslikule tegutsemistasemele ja on sõnastatud sedavõrd üldiselt, et kehtivad vägagi erinevate sotsiaalsete, majanduslike ja ökoloogiliste tingimuste korral. Konventsioon ei sõnasta riigi tegevuse täpseid eesmärke. Iga Konventsiooni liige peab selle ellurakendamise rahvuslikud eesmärgid ise määratlema.

Iga Konventsiooni osapool on kohustatud algatama bioloogilise mitmekesisuse kaitse ja säästliku kasutamise meetmete planeerimise protseduuri. Lähtudes otseselt Konventsiooni tekstist, tuleb arendada vastavaid või kohandada olemasolevaid poliitilisi suunisdokumente (strateegiad ja plaanid). Käesolevaks ajaks on maailma maade kogemused näidanud, et otstarbekas on Konventsiooni täitmise tsüklis ette näha järgmisi etappe:

- a) algatada ja korraldada **riikliku ülevaate** (*country study*) koostamine, mis koondaks andmed ja hindaks bioloogiliste ressursside ja loodusliku mitmekesisuse seisundit, käsitledes vastavat seadusandlust, arengukavasid, organisatsioone, finantse ja inimressursse; seaks esialgsed eelistused, määratleks kitsaskohad ja nende ületamise võimalused;
- b) algatada ja korraldada **riikliku strateegia** (*national strategy*) väljatöötamine, mis määratleks mitmekesisuse protsessi eesmärgid ja taktikalised sammud ning fikseeriks vahendid ja protseduurid; valiks meetmed määratletud kitsaskohtade ületamiseks.
- c) ette valmistada **riiklik tegevuskava** (*national action plan*), mis plaanib strateegias määratletud tegevuste täitmise riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide poolt paikkonniti, vahenditi, ressursiti (inimesed, institutsioonid ja rahad) ja eristab tegevuse ajakava;
- d) käivitada eelnimetatud dokumentide **rakendamine**, kus neid ettevalmistanud ametkonnad ja organisatsioonid on vastutavad oma valdkonnas;
- e) algatada ja korraldada konventsiooni täitmise protsessi **seire** süsteem, jälgides bioloogilise mitmekesisuse (mõeldes siin geene, liike, elupaiku ja maastikke), rakendatavate kavade ja seadusandluse, investeeringute ja institutsionaalse arengu olukorda ja trende. Selle etapi tulemuste põhjal on võimalik algatada strateegia ja tegevuskava parandamine, täiendamine, muutmine.
- f) tagada plaanipärane **aruandlus** kõigil eelnimetatud etappidel ja täitmise **avalikkus** nii kohalikult kui rahvusvaheliselt;
- g) käivitada pidev taaskäivituv konventsiooni täitmise **protsess**.

Bioloogilise mitmekesisuse kaitse ja säästva kasutuse, sh ka põllumajandusega seotud poliitika põhilised koostisosad peaksid olema järgmised:

- kaitseabinõusid vajavate bioloogilise mitmekesisuse komponentide kindlaksmääramine ning seda mitmekesisust ähvardavate tegevuste kindlaks tegemine;
- bioloogilise mitmekesisuse kaitse ja säästlik kasutamine - see peaks hõlmama peamiste projektide ja tähtsamate tegevussuundade (poliitika) mõju analüüsimist;
- bioloogilise mitmekesisuse seire kui selline ühelt poolt ning teiselt poolt tegevuste ja protsesside jälgimine, millel võib olla ebasoodne mõju mitmekesisusele, samuti bioloogilise mitmekesisuse kaitseks rakendatud abinõude kontroll

Praktiliselt kohustusliku iseloomuga on Konventsiooni liikmete jaoks osapoolte konverentsile raporti koostamine.

Osapoolte konverentsid

Konventsiooni osapooled kohtuvad regulaarselt. Praeguseks on toimunud 6 osapoolte konverentsi (*COP- Conference of the Parties*), kus on diskuteeritud ka põllumajandusega seotud bioloogilise mitmekesisuse aspekte. Olulisemaid aspekte on käsitletud otsustes II/15, III/11, IV/6, V/5 ja VI/5. Järgnevalt on toodud kokkuvõtte COP põllumajandusega seonduvatest olulisematest otsustest.

COP otsus II/15 ("FAO Global System for the Conservation and Utilization of Plant Genetic Resources for Food and Agriculture")

Käsitleb taimede geneetilise ressursi kaitset ja kasutamist ja deklareerib oma toetust FAO taimede geneetilise ressursi alasele tegevusele ning kutsub kokku selleteemalise rahvusvahelise konverentsi.

COP otsus III/11 ("Conservation and sustainable use of agricultural biological diversity")

COP otsustab koostada mitmeaastase põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse programm (*multi-year programme of activities on agricultural biological diversity*), mille eesmärkideks on:

- soodustada põllumajandusliku tegevuse positiivset ja leevendada negatiivset mõju bioloogilisele mitmekesisusele;
- edendada geneetiliste ressursside säilitamist ja säästvat kasutamist;
- soodustada geneetilise ressursi kasutamisest saadava tulu ausat ja õiglast jaotamist.

Programm peab sisaldama järgnevaid komponente:

- olemasolevate vastavate tegevuste ja instrumentide väljaselgitamine ja hindamine *rahvusvahelisel* tasandil;
- olemasolevate vastavate tegevuste ja instrumentide väljaselgitamine ja hindamine *riiklikul* tasandil;
- lahendamist vajavate probleemide väljaselgitamine;
- tegevusprogrammi edasiseks arendamiseks vajalike prioriteetsete lahendamist vajavate probleemide väljaselgitamine;
- näidisjuhtumite (*case study*) rakendamine;
- kogemuste jagamine ning teadmiste ja tehnoloogiate vahetamine.

COP palub osapooltel ülaltoodud tegevuste osas teavitada COPi ning kutsub üles looma riiklikke strateegiaid, programme ja plaane, mis muuhulgas:

- selgitavad põllumajanduslikes tootmissüsteemides välja bioloogilise mitmekesisuse võtmekomponendid, seiravad ja hindavad erinevate põllumajandusmeetodite ja tehnoloogiate mõju neile komponentidele ja soodustavad bioloogilise mitmekesisuse seisukohalt positiivsete meetodite kasutamist;

- rakendavad ergutusmeetmeid, millel on põllumajanduse bioloogilisele mitmekesisusele positiivne mõju;
- julgustavad majandamismeetodite ja tehnoloogiate arendamist, mis mitte ainult ei suurenda tootlikkust, vaid taastavad ja suurendavad bioloogilist mitmekesisust (muuhulgas mahepõllumajandus, integreeritud taimekaitse jmt);
- soodustavad põllumajanduslike arendusprojektide *ex-ante* ja/või *ex-post* mõju hindamist bioloogilisele mitmekesisusele, et tagada bioloogilise mitmekesisuse säilitamisel ja säästlikul kasutamisel parima tava kasutamine;

COP kutsub osapooli üles looma riiklikke strateegiaid, programme ja plaane, mis peaksid keskenduma muuhulgas:

- globaalse tegevuskava võtmeelementidele, nagu peamiste kultuuride geneetilise baasi laiendamine; talunikele kättesaadava geneetilise mitmekesisuse suurendamine; kohalikesse oludesse sobivate uute sortide loomiseks vajaliku kompetentsi tugevdamine; vähekasutatud kultuuride uurimine ja tutvustamine;
- uurimustele koduloomade geneetilise ressursi olukorra ning selle säilitamise ja säästva kasutamise meetmete kohta;

COP otsus IV/6 ("Agricultural biological diversity")

Viidates muuhulgas otsusele III/11, soovib COP, et valitsused, rahastajad, erasektor ja valitsusvälised organisatsioonid peaksid ühendama oma jõu, et selgitada välja ja soodustada säästvaid põllumajandusmeetodeid, integreeritud maastikuhooldust ja sobivaid tootmissüsteeme, mis vähendaksid põllumajanduse võimalikku negatiivset mõju bioloogilisele mitmekesisusele ja suurendaksid ökoloogilist rolli, mida bioloogiline mitmekesisus põllumajandusele pakub.

Ülaltoodut arvestades kutsub COP osapooli, valitsusi ja organisatsioone alustama protsessi näidisjuhtumite (*case-study*) elluviimiseks, mis põhinevad erinevate maakasutusvõimaluste sotsiaal-majanduslikul ja ökoloogilisel analüüsil.

Samuti kutsub COP osapooli, valitsusi ja organisatsioone andma oma panust bioloogilise mitmekesisuse hindamise metodoloogia väljatöötamisele ja rakendamisele ning seire vahendite leidmisele, sealhulgas:

- põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse kriteeriumid ja indikaatorid;
- bioloogilise mitmekesisuse kadumise põhjuste väljaselgitamine;
- bioloogilise mitmekesisuse kaitset ja säästvat kasutamist ning tulude ausat ja õiglast jaotamist soodustavate stiimulite väljaselgitamine.

COP otsus V/5 ("Agricultural biological diversity: review of phase I of the programme of work and adoption of a multi-year work programme")

Olulisemad aspektid, mida COP otsus käsitleb on:

- rahvusvaheline algatus tolmeldajate kaitseks ja säästvaks kasutamiseks;
- geneetilist kasutamist kitsendavad tehnoloogiad (*genetic use restriction technologies*);

- põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse tööprogramm (*programme of work on agricultural biodiversity*).

COP otsustab luua rahvusvahelise algatuse tolmeldajate kaitseks ja säästvaks kasutamiseks põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse tööprogrammi raames, et soodustada ülemaailmset koordineeritud järgnevat tegevust:

- tolmeldajate kadumise ja selle põhjuste seire;
- tolmeldajate taksonoomilise informatsiooni puudustele tähelepanu pööramine;
- tolmeldamise majandusliku väärtuse ja tolmeldamise vähenemise majandusliku mõju hindamine;
- tolmeldajate mitmekesisuse säilitamise, taastamise ja säästva kasutamise soodustamine.

Kinnitades osapoolte ja valitsuste täiendava informatsiooni vajadust ning viidates Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni artiklile 8, mis kutsub osapooli looma muundatud elusorganismide kasutamisega seotud reguleerimise ja kontrolli protseduure, kutsub COP osapooli andmekoja (*clearing-house mechanism*) kaudu viima läbi ja tutvustama teaduslikke uuringuid, muuhulgas geneetilist kasutamist kitsendavate tehnoloogiate ökoloogilise, sotsiaalse ja majandusliku mõju kohta.

Põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse tööprogrammi osas öeldakse: tööprogrammi peamine eesmärk on aidata kaasa Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni eesmärkide saavutamisele põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse valdkonnas, arvestades eriti COP otsuseid II/15, III/11, IV/6. Tööprogramm aitab samuti kaasa Agenda 21 pkt 14 (Sustainable agriculture and rural development) eesmärkide saavutamisele.

Tööprogrammi ettepanekute koostamisel on peetud silmas vajadust:

- toetada põllumajanduse bioloogilise mitmekesisusega seotud riiklike strateegiate, programmide ja tegevuskavade rakendamist kooskõlas COP otsusega III/11 ning soodustada nende integreerimist sektoriaalsetesse ja sektorite vahelistesse plaanidesse, programmidesse ja poliitikatesse;
- kindlustada harmoonia teiste asjakohaste tööprogrammidega Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni raames, sealhulgas nendega, mis on seotud metsa, siseveekogude, mere ja ranniku bioloogilise mitmekesisusega; aga samuti küsimustega, mis käsitlevad kasu jaotamist, säästvat kasutust, indikaatoreid, võõrliike jmt,
- soodustada sünergiaid ja koordineerimist (ning vältida dubleerimist) rahvusvaheliste organisatsioonide asjakohaste programmidega ja programmidega riiklikul ja regionaalsel tasandil.

COP otsus VI/5 ("Agricultural biological diversity")

COP otsus käsitleb põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse tööprogrammi rakendamist, rahvusvahelist tolmeldajate algatust, mulla bioloogilist mitmekesisust, loomade geneetilisi ressursse, kaubanduse liberaliseerimise mõju ja geneetilist kasutamist kitsendavate tehnoloogiate kasutamise mõju.

Põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse tööprogrammi rakendamise osas kutsub COP osapooli, valitsusi ja organisatsioone üles:

- viima läbi näidisjuhtumeid osapoolte plaanides, programmides ja strateegiates *mainstreaming*’uga seotud põllumajanduse bioloogilise mitmekesisusega seotud aspektidel ning teha need kättesaadavaks andmekoja mehhanismi kaudu.
- esitama aruandeid põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse tööprogrammi rakendamise kohta, mis oleksid Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni kolmanda riikliku aruande osaks, enne osapoolte kaheksanda konverentsi toimumist.

Rahvusvahelise tolmeldajate algatuse osas (vt COP V/5 ülal) otsustas COP, et:

- tegevuskava vaadatakse perioodiliselt üle;
- osapooli, valitsusi ja organisatsioone kutsutakse üles osalema selle tegevuskava elluviimises.

Mulla bioloogilise mitmekesisuse osas otsustati põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse tööprogrammi osana luua rahvusvaheline algatus mulla bioloogilise mitmekesisuse kaitseks ja säästvaks kasutamiseks (*Conservation and Sustainable Use of Soil Biodiversity*) ning kutsuti üles FAOd ja teisi vastavaid organisatsioone seda algatust koordineerima.

Loomade geneetiliste ressursside osas julgustab COP osapooli osalema esimese maailma loomade geneetiliste ressursside olukorra aruande (*Report on the State of World's Animal Genetic Resources*) koostamisel, eriti riiklike aruannete koostamise kaudu.

Kaubanduse liberaliseerumise mõjude osas kutsub COP üles koostöös UNEPi, FAO WTO ja teiste organisatsioonidega jätkuvalt uurima kaubanduse liberaliseerumise mõjusid põllumajanduse bioloogilisele mitmekesisusele.

COP kutsub osapooli, valitsusi ja vastavaid organisatsioone üles kaitsma kohalikke liike ja sellega seonduvaid teadmisi, pöörates erilist tähelepanu väiketalunikele, et soodustada geneetiliste ressursside *in-situ* säästvat kasutamist.

COP otsuse VI/5 lisas on toodud tabel sammude kohta programmi edasiseks rakendamiseks.

Bioloogilise ohutuse protokoll

Bioloogilise ohutuse protokoll ehk *Cartagena protokoll* tuleneb bioloogilise mitmekesisuse konventsioonist. Konventsiooni 19. artiklis on kirjas vajadus bioloogilise ohutuse (*biosafety*) protokollide järele. Protokoll kiideti heaks 2000. aastal Kanadas Montrealis ja 67 riiki allkirjastasid selle Keenias. Protokoll on praeguse seisuga allkirjastanud 102 ja ratifitseerinud 45 riiki.

Bioloogilise ohutuse protokoll käsitleb *geneetiliselt muundatud elusorganismide ohutut käsitlemist ja piiriülese liikumise kontrolli*. Seda protokollide kohaldatakse kõigi selliste *muundatud organismide piiriülese liikumise, transiidi ja kasutamise suhtes, millel võib olla elustiku mitmekesisusele või inimtervisele kahjulik mõju*.

Protokoll reguleerib GMO kasutamist (sh kasvatamine põllul, kasutamine toidu või söödana, ravimid) ja transporti.

Berni konventsioon

Berni konventsioon (1979) käsitleb Euroopa floora ja fauna ning nende elupaikade kaitset. Berni konventsiooni eesmärk on Euroopa metsiku taimestiku ja loomastiku ning nende looduslike elupaikade säilitamine ja rahvusvahelise koostöö edendamine metsiku looduse kaitseks, pöörates erilist tähelepanu ohustatud liikide, sealhulgas ohustatud rändliikide kaitsele. Nende eesmärkide saavutamiseks näeb konventsioon ette *kõigi looduslike taime- ja loomaliikide ja nende elupaikade kaitse ning mõnede taime- ja loomaliikide erikaitse ning lepinguriigi planeerimis- ja arengupoliitikas kohustatakse tähelepanu pöörama liikide ja elupaikade säilitamisele*.

Erikaitse alla kuuluvad liigid on kantud I lissasse (rangelt kaitstavad taimeliigid), II lissasse (rangelt kaitstavad loomaliigid) ja III lissasse (kaitstavad loomaliigid). Lissas IV on loetletud keelatud vahendid ja viisid loomade püüdmiseks ja tapmiseks.

Paljud konventsiooni lissades toodud liigid on mõjutatud põllumajandusest (nt niitude või karjamaade võsastumine; kuivendamine). Näiteid põllumajandusliku tegevusega seotud konventsiooni soontaime- ja linnuliikidest on toodud käesoleva töö lissas 2.

Euroopa Liit (EL) aktsepteerib Berni konventsiooni nõuete täitmist Elupaigadirektiivi rakendamise kaudu. Linnudirektiivi ja Elupaigadirektiivi alusel määratud tähtsad linnualad (SPA) ja loodushoiualad (SAC) kuuluvad automaatselt *Emeraldi võrgustiku* (Natura 2000 võrgustikuga analoogiline võrgustik, mis on eelkõige suunatud liikide ja elupaikade kaitse tõhustamiseks Berni konventsiooni liikmesriikides väljaspool EL territooriumi) koosseisu.

Eesmärgid:

- säilitada looduslik taimestik ja loomastik ja nende looduslikud elupaigad. Erilist tähelepanu tuleb pöörata ohustatud või ohualtidele liikidele, sealhulgas ohustatud ja ohualtidele rändlindudele.

Kohustused:

- võtta kasutusele seadusandlikud ja administratiivsed meetmed kindlustamaks elupaikade, taime- ja loomaliikide säilimise. Eriti tuleb tähelepanu pöörata I ja II lissas loetletud liikidele ja ohustatud elupaikadele. Samuti tuleb erilist tähelepanu pöörata rändeteedel olevatele kaitsealadele;
- tõhustada rahvusvahelist koostööd liikide ja elupaikade kaitse korraldamisel;

Ramsari konventsioon rahvusvaheliste märgalade kohta, eriti veelindude elupaikadena

Ramsari konventsioon on vanim tänapäevastest riikidevahelistest looduskaitsealastest lepetest, see võeti vastu juba 1971. aastal.

Konventsiooni eesmärk on kaitsta kogu maailma märgalaid, kuna nende pindala ja väärtus väheneb pidevalt nende *kuivendamise, reostamise ja majandusliku kasutuselevõtu* tõttu. Konventsioonis rõhutatakse märgalade suurt ökoloogilist rolli, seda eriti veelindude rände-, puhke- ja pesitsuspaikadena.

Märgalade säilimist mõjutab muuhulgas ka põllumajanduslik tegevus - maaparandus, maakasutuse intensiivistamine aga ka maade kasutusest välja jäämine.

Eesmärgid:

- rahvusvahelise tähtsusega märgalade kaitse. Ramsari alad on ökoloogiliselt, botaaniliselt, zooloogiliselt ja hüdroloogiliselt rahvusvahelise tähtsusega märgalad, sh põllumajanduslik maa.
- pidurdada märgalade kadumist ja õigusvastast omandamist praegu ja tulevikus;
- ära märkida märgalade põhilised ökoloogilised funktsioonid, nende majanduslik, kultuuriline, teaduslik ja puhkemajanduslik väärtus;
- märgalade ressursside säästlik kasutamine, ka rahvusvahelisel tasandil;

Kohustused:

- kaitsealade loomine tähtsate märgalade kaitseks;
- uurimistöö ja andmevahetus;
- rahvusvaheline koostöö märgalade kaitse korraldamisel;

Euroopa maastiku konventsioon

Euroopa maastiku konventsioon (2000) püüab ühendada loodus- ja kultuuripärandi kaitsjate eesmärgi, rõhutades loodusliku ja kultuurilise pärandi väärtustamist ja säilitamist eelkõige kohalikul ja piirkondlikul tasandil.

Põllumajanduslikul tegevusel on maastike kaitsel ja kujundamisel väga oluline roll.

Konventsiooni on praeguse seisuga allkirjastanud 26 ja ratifitseerinud 7 riiki. Eesti pole konventsiooni allkirjastanud.

Konventsiooni preambulas rõhutatakse:

- maastiku tähtsat rolli piirkondliku kui ka kohaliku kultuuri kujundamisel. Maastik kannab endas olulist osa Euroopa loodus- ja kultuuripärandist;
- maastiku kui mängulava mitmetele majandussektoritele ja keskkonnameetmetele. Areng põllumajanduses, metsanduses, tööstuses ja maavarade kaevandamise tehnoloogiates, samuti transpordis ja turismis on oluliselt kiirendanud maastike ümberkujundamist. Maastik on oma olemuselt on kergesti mõjutatav ja haavatav;
- maastiku kui indiviidi ja ühiskonna heaolu võtit, mis paneb õigused ja kohutused kõigile osapooltele;

- maastikul on kultuurilises, ökoloogilises ja sotsiaalses sfääris tähtis avalikkust ühendav roll. Maastik on majandusressurss, mis õige majandamise korral aitab kaasa töökohtade loomisele.

Konventsiooni üldosas määratletakse maastiku, maastikupoliitika, -kaitse, -korralduse ja -planeerimise kui ka -kvaliteedi mõistete sisu konventsiooni käsitlustes.

Euroopa maastikud moodustavad ühise varamu, millede kaitseks, majandamiseks ja planeerimiseks peavad riigi koostööd tegema.

Kohustused:

- kindlustada maastike kaitse, korraldus ja planeerimine, kasutades riiklike meetmeid ja koostööd Euroopa tasandil;
- oma riiklikus süsteemis peab iga osapool määrama parima territoriaalse tasandi konventsiooni rakendamiseks, lähtudes Kohalike Omavalitsuste Euroopa Hartast.

Rahvusvaheline leping taimede geneetilistest ressurssidest (*Treaty on Plant Genetic Resources*)

Rahvusvaheline leping taimede geneetilistest ressurssidest võeti vastu FAO (*Food and Agriculture Organization of the United Nations*) konverentsil novembris 2001. aastal, selle allkirjastas 40 riiki. Praeguseks on lepingu allkirjastanud 78 riiki.

Lepingu eesmärgiks on: *“taimede geneetilise ressursi säilitamine ja säästlik kasutamine põllumajanduse ja toidu tarbeks ning sellest saadava kasu võrdne ja õiglane jaotamine kooskõlas Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooniga”*.

Lepingu artikkel 6 (geneetiliste ressursside säästev kasutamine) rõhutab, et lepinguriigid peavad *töötama välja sobivaid poliitilisi ja õiguslikke meetmeid, mis soodustavad geneetiliste ressursside säästvat kasutamist*. Geneetiliste ressursside säästva kasutamise meetmed peaksid sisaldama muuhulgas järgmist:

- poliitikaid, mis aitavad kaasa tootmisele, mis suurendab põllumajandusliku bioloogilise mitmekesisuse ja teiste loodusressursside säästvat kasutamist;
- laiendama kultuuride geneetilist baasi ja suurendama tootjate kasutuses olevat geneetilist mitmekesisust;
- soodustama kohalike ning vähekasutatud kultuuride ja sortide kasvatamist.

Läänemere piirkonna merekeskkonna kaitse konventsioon (1974/1992)

Konventsiooni **põhieesmärgid** on:

- vähendada maalt, õhust ja laevadelt Läänemerre lähtuvat reostust selleks, et tagada merekeskkonna talutav ökoloogiline seisund; arendada teaduslik-tehnilist koostööd kaasaegsete keskkonnakaitse abinõude väljatöötamisel;
- koordineerida merekeskkonna ja atmosfääri teaduslike uuringute läbiviimist;
- töötada välja ja juurutada ühtne keskkonnakaitse strateegia Läänemere regioonis.

Kuigi konventsiooni peamine eesmärk on kaitsta Läänemere piirkonna merekeskkonda kõikide reostusallikate eest, käsitleb see ka *looduse kaitset ja bioloogilist mitmekesisust* (artikkel 15).

Rahvusvahelist koostööd konventsiooni alusel korraldab Helsingi Komisjon ehk *HELCOM*. Helsingi Komisjoni tööd juhatab üks konventsiooni osapooltest ning juhatus vahetub iga kahe aasta järel konventsiooni osapoolte vahel. Komisjoni tööd teostatakse viies alamorganism (töögrupis) ning programmi rakendamise üksuses, millele lisanduvad projektid.

Konventsiooni artiklis 15 öeldakse, et :

“Konventsiooni osapooled rakendavad Läänemere ja selle poolt mõjutatavate ranniku ökosüsteemide suhtes nii üksikult kui ühiselt kõiki vajalikke meetmeid, et säilitada taime- ja loomakoosluste elupaiku ja bioloogilist mitmekesisust ning kaitsta ökoloogilisi protsesse. Selliseid meetmeid rakendatakse ka selleks, et kindlustada loodusressursside säästlikku kasutamist Läänemere piirkonnas. Nimetatud eesmärgil püüavad Konventsiooni osapooled välja töötada vastavad õigusaktid, mis sisaldavad vajalikke juhiseid ja tingimusi.”

Konventsioon puudutab ka Läänemere ja selle poolt mõjutatavate ranniku ökosüsteemide, taime- ja loomakoosluste elupaikade ja bioloogilise mitmekesisuse kaitsega seotud põllumajanduslikku tegevust, eelkõige sõnnikumajandust ja agrokemikaalide kasutamist.

Konventsiooni Lisa III (maal paiknevatest reostusallikatest pärineva reostuse vältimise meetmed ja kriteeriumid) punktides 8. ja 9. nimetatakse järgmist:

- hajureostusallikatest tulevat reostust, kaasa arvatud põllumajanduslikku reostust, tuleb vältida, edendades ja rakendades parimat keskkonnapraktikat;
- kasutatavad pestitsiidid peavad vastama Komisjoni poolt kehtestatud kriteeriumidele.

Helsingi (1992) konventsioon rahvusvaheliste järvede ning piiriveekogude kaitse ja kasutamise kohta

Konventsiooni eesmärk on kaitsta rahvusvahelisi järvi ja piiriveekogusid piireületava keskkonnamõju või -reostuse eest ning vähendada viimase mõju rahvusvahelises koostöös. Samuti seab konventsioon oma eesmärgiks veekogude säästliku majandamise põhimõtete juurutamise nii riikidevahelistes kui ka riigisisestes suhetes.

DIREKTIIVID JA MÄÄRUSED

Keskkonnaalase seadusandluse üle võtmine ja rakendamine on Euroopa Liiduga liituda soovivatele riikidele liidu liikmeks saamise tingimuse. Põllumajandusega seotud bioloogilise mitmekesisuse nõudeid käsitlevatest seadusandlikest aktidest on olulisemad järgnevalt toodud direktiivid ja määrused.

EL Direktiiv 92/43/EEC looduslike elupaikade, taime ja loomaliikide säilimiseks (Loodusdirektiiv)

Eesmärgid:

- kaasa aidata bioloogilise mitmekesisuse säilimisele;

- kehtestada kaitsekorralduslikud meetmed taime- ja loomaliikide looduslike elupaikade säilimiseks.

Kohustused:

- luua kaitsealasid elupaikade ja liikide säilitamiseks või taastamiseks. Need elupaigad on kirjeldatud Direktiivi I lisas. Taime- ja loomaliigid on kirjeldatud direktiivi II, IV ja V lisas.
- määrata alad, kus esinevad need olulised elupaigatüübid ja liigid, Natura 2000 aladeks;
- korraldada valitud alade kaitse.

Sellest tulenevalt tuleb igal riigil määratleda:

- ohustatud liigid - need, mida ähvardab selles riigis kadumisoht;
- ohualtid liigid, mis eeldatavasti praeguste tingimuste jätkudes võivad lähemas tulevikus sattuda ohustatud liikide sekka;
- haruldased liigid, mis on riski piiril, olles esindatud vaid väikeste asurkondadena;
- endeemsed või elupaiga eripära tõttu erilist tähelepanu vajavad liigid.

Paljud Direktiivi (esmatähtsatest) elupaigatüüpidest sõltuvad põllumajanduslikust tegevusest (niitmine, karjatamine).

EL Direktiiv 79/409/EEC (Linnudirektiiv)

Linnudirektiiv teeb kohustuslikuks moodustada üle-euroopaliselt ohustatud liikide ja rändliikide elupaikade kaitseks spetsiaalsed linnuhoiualad. Linnudirektiivi I lisas on kirjas need linnuliigid, mida peetakse Euroopa territooriumil ohustatuks ja mille kaitseks tuleb moodustada linnuhoiualad. Linnudirektiivi II lisas on kirjas liigid, keda võib küttida (v.a pesitsus- ja kevadrände ajal), IV lisas keelatud tapmisvahendid ja -meetodid. Ette nähakse erandid, mis juhul võib tappa II lissasse mittekuuluvaid linde. Erandid tulevad kõne alla juhul, kui linnud ohustavad inimesi, samuti lennuohutuse huvides või kui nende arvukus võib kahjustada viljasaaki, kariloomi, metsa või kalavarusid.

Kohustused:

- võtta kasutusele meetmed linnudirektiivi I lisas loetletud liikide elupaikade kaitsmiseks, säilitamiseks või taastamiseks;
- valida välja tähtsad linnualad (*Special Protection Area*);
- luua uusi kaitsealasid;
- korraldada elupaikade kaitse vastavalt nende ökoloogilistele vajadustele, taastada hävinud biotoobid, luua uusi biotoope;
- säilitada alal esinevad looduslikud populatsioonid, bioloogiline mitmekesisus ja elupaigad;
- piirata jahipidamist;

- kasutada kompenseerivaid meetmeid;
- SPA alal vältida elupaikade kahjustamist ja lindude häirimist, väljaspool ala püüda vältida reostust ja elupaikade kahjustamist.

Paljude Direktiivis toodud linnuliikide elupaigad või söödaalad on kas otseselt või kaudsemalt seotud põllumajandusega (maakasutus, maaparandus, agrokemikaalide kasutamine).

Ülaltoodud direktiividel põhineb **Natura 2000**, mis on üle-euroopaline võrgustik, mille eesmärk on tagada haruldaste või ohustatud lindude, loomade ja taimede ning nende elupaikade ja kasvukohtade kaitse. Iga riigi enda valida on katsemeetmed, mis peaks tagama ohustatud liikide ja elupaikade säilimise.

Nitraadidirektiiv (91/676/EMÜ)

Nõukogu direktiiv *põllumajanduslikest allikatest pärineva nitraadireostuse kohta* ("Council Directive of 12 December 1991 concerning the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources (91/676/EEC)") seab

eesmärgiks:

- vältida suurtes kogustes nitraatide sattumist veekeskkonda, piirates sellega reostuse mõju, mis on põhjustatud intensiivsest põllumajanduslikust tegevusest ning väetiste kasutamisest.

Kohustused:

- koostada tegevusprogramm ning piirata väetiste kasutamist, põllumajandustootjatele on soovituslik järgida head põllumajandustava;
- määratleda nitraatide suhtes tundlikud piirkonnad. Nitraaditundlikel aladel on veekeskkonna kaitse eesmärgil kehtestatud piirangud põllumajanduslikes tegevustes rangemad;
- programmide ja rakendatud meetmete tõhususe hindamiseks ning tundlike piirkondade määramiseks ja ohu ennetamiseks tuleb koostada nelja-aastane seireprogramm.

Põllumajandusest tulenev orgaaniline reostus mõjutab mitmete liigirühmade (nt kalad) seisundit.

Veepoliitika raamdirektiiv (2000/60/EÜ)

Veepoliitika raamdirektiivi ("Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy") eesmärk on:

- kehtestada ühtne raamistik siseveekogude vee, siirdevee, rannikuvee ning põhjavee kaitseks, millega parandada vee ökosüsteemide seisundit ning vältida nende seisundi edasist halvenemist;
- edendada säästvat veekasutamist, kaitsta veekeskkonda heidete, emissioonide ja muude kahjude eest ning ohtlike ainete eest, et saavutada piisaval hulgal hea kvaliteediga pinna- ja põhjavee olemasolu säästvaks ning tasakaalustatud vee kasutamiseks

Veepoliitika raamdirektiiv koondab teised veekaitsekselised direktiivid ja nende eesmärgid ning näeb ette eesmärkide saavutamise ühtse tegevusprogrammi (veemajanduskava) kaudu. Veemajanduskava on tegevusplaan, mis sisaldab eesmärke (vee hea seisund), tegevusi ehk meetmeid (hea seisundi saavutamiseks) ning kontrolli ehk seiret (meetmete tõhususe hindamiseks). Veemajanduskava koostamisel lähtutakse veekogude valgala kaitse põhimõttest. Veemajanduskavades on oluline osa ka põllumajandusliku tegevusega seotud aspektide käsitlemisel, seonduvalt sõnniku-, silo- ja väetiste hoidmise ja kasutamisega.

Kohustused:

- veemajanduskava koostamine, mis peab olema lõppenud aastaks 2009, seejärel tuleb hakata kava ellu rakendama.

Nõukogu määrus (EÜ) nr 1257/1999 (Maaelu Arengu Määrus) ja Komisjoni määrus (EÜ) nr 445/2002

1999. aastal vastu võetud määrusega "Council Regulation (EC) No 1257/1999 of 17 May 1999 on support for rural development from the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (EAGGF) and amending and repealing certain Regulations" reguleeritakse maaelu arengu toetamisega seonduvat. Määrus annab selleks liikmesriikidele võimaluse Euroopa Liidu Ühise Põllumajanduspoliitika raames kasutada paljusid erinevaid toetusmeetmeid. Bioloogilise mitmekesisusega seonduvalt on olulisemad järgmised:

- põllumajanduslik keskkonnatoetus;
- põllumajandusliku maa metsastamine;
- vähemsoodsate tingimuste või keskkonnapiirangutega alad;
- maapiirkondade kohandamise ja arengu edendamine.

Liikmesriigile on jäetud rakendatavate meetmete osas otsustamisõigus, kuid ainukese kohustusliku meetmena peab rakendama **põllumajanduslikku keskkonnatoetust**, mille raames toetatakse "keskkonnasõbralikke ja bioloogilist mitmekesisust säilitavate tootmismeetodite kasutamist."

Meetme rakendamine võimaldab toetuse maksmist tootjatele, kes võtavad endale vabatahtlikult pikaajalise (vähemalt 5 aastat) kohustuse tootmise keskkonnasäästlikuks ümberkorraldamiseks, sellega kaasnev saamata jäänud tulu ja lisakulutused kompenseeritakse.

Tegevused, mille rakendamist võidakse toetada, puudutavad väetiste ja/või taimekaitsevahendite kasutamise ja loomkoormuse piiramist, kohalike väljasuremisohus tõugude ja liikide kasvatamist, põllumajanduses kasutatavate suure loodusliku väärtusega ohustatud kultuurmaastike säilitamist, põllumajandusmaa maastiku ja ajalooliste iseloomulike vormide säilitamist, keskkonnaplaneerimise kasutamist põllumajanduses ja teisi sarnaseid tegevusi.

Teiseks meetmeks, mis on seotud põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse säilitamisega, on **vähemsoodsate tingimuste või keskkonnapiirangutega alade** meede. Selle rakendamine on liikmesriigile vabatahtlik. Toetus aitab saavutada järgmisi eesmärke:

- tagada põllumajandusmaa jätkuv kasutamine ning aidata selle kaudu kaasa elujõulise maarahvastiku säilimisele;
- viljeleda ja edendada säästvat põllumajandustootmist, mille puhul võetakse eelkõige arvesse keskkonnakaitse nõudeid;
- *kaasa aidata keskkonnakaitse nõuete täitmisele ja põllumajanduse säilitamisele keskkonnaalaste kitsendustega piirkondades.*

Komisjoni määrus (EÜ) nr 445/2002 “*Commission Regulation (EC) No 445/2002 of 26 February 2002 laying down detailed rules for the application of Council Regulation (EC) No 1257/1999 on support for rural development from the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (EAGGF)*” kehtestab detailsed reeglid määrusest 1257/1999 tulenevate nõuete rakendamiseks.

Kokkuvõtte ülaltoodud rahvusvahelistest konventsioonidest ja õigusaktidest, tulenevatest põllumajandusega seotud bioloogilise mitmekesisuse eesmärkidest ja nõuetest on toodud ptk 3 tabel 1.

STRATEEGIAD, TEGEVUSKAVAD JA PROGRAMMID

Agenda 21

Agenda 21 on UNCED lepete ellurakendamise plaan, mis koosneb neljast osast ja 40 peatükist. Dokumendi II osa vaatleb arenguressursside kaitset ja otstarbekat majandamist, selle peatükid 14 ja 15 käsitlevad muuhulgas *säästvat põllumajandust ja maaelu ning bioloogilist mitmekesisust*. Selles on muuhulgas eesmärkidena toodud *säästva põllumajanduse arendamine, sealhulgas geneetilise ressursi säilitamine ja säästlik kasutamine*.

Agenda 21 kirjeldab bioloogilise ja maastikulise mitmekesisuse säilitamiseks vajalikke vahendeid ja võimalusi. Kuigi Agenda 21 ei oma siduvat jõudu, on see siiski oluline alus edaspidiseks tegevuseks ja uute keskkonna prioriteetide määramiseks.

Läänemere Agenda 21

Otsus Läänemere piirkonna riikide regionaalse säästva arengu alase koostööalgatamiseks tehti 1996. aastal Visbys Läänemeremaade Nõukogu tippkohtumisel, kui Läänemere-äärsete riikide juhid ja välisministrid ning osalenud Euroopa Liidu esindajad otsustasid käivitada regionaalse Agenda 21 loomise. Läänemere Agenda 21 protsessi algatamist soodustas juba *Baltic Marine Environment Protection Commissioni e. Helsinki Commissioni (HELCOM)* raames toimuv riikidevaheline koostöö.

1998. aastal Nyborgis toimunud Läänemeremaade Nõukogu ministrite kohtumisel võeti vastu lõppdokument, mis esitab ülevaate momendi tegevusest, identifitseerib hetkel säästva arengu saavutamist takistavad tegurid ning eri valdkondade puudused, toob välja regiooni üldised ning sektorspetsiifilised säästva arengu eesmärgid ja arenguvisionid aastani 2030 ja esitab võimalikud mõjud poliitikale ning otsuste langetamisele.

Läänemere Agenda 21 **eesmärgiks** on *välja kujundada ning ellu rakendada regiooni kui terviku säästva arengu printsiipidel põhinev arengumudel ja võtmesektorite ühiselt aktsepteeritavad säästva arengu põhimõtted pikaajalises perspektiivis*. Töö toimub Läänemere regiooni riikidele majanduslikult ja keskkonnakaitseoluliselt oluliste sektorite kaupa. Sektorid töötavad konsensusel välja säästva arengu printsiibid ning neile

põhinevad strateegiad ja tegevuskavad, arvestatakse ka sektoritevahelise integreeritud lähenemise vajadust, mis väljendub ühistegevuse kavandamises ja elluviimises.

Ühena paljudest sektoritest töötab ka põllumajanduse sektor, mis on välja töötanud üheksa eraldi programmi, sealhulgas "*bioloogilise ja maastikulise mitmekesisuse säilitamine ja soodustamine*", ning seitse tegevust, mis neid programme toetavad.

Läänemere Agenda 21 säästva põllumajanduse ühe peamise eesmärgina on sõnastatud, et:

- tootjad peaksid kasutama majandamismeetodeid, mis ei ohusta inimeste ega loomade tervist ning ei kahjustaks keskkonda, sealhulgas bioloogilist mitmekesisust.

Euroopa Keskkonnaprogramm

Programmis esitatakse Euroopa keskkonnapoliitika seisukohad ja prioriteedid. Programmis on toodud soovituslikud põhimõtted poliitika suunamiseks, näiteks "*Looduslike ressursside säästev kasutamine*", "*Säästev põllu-, metsa- ja kalamajandus*" ja "*Bioloogiline ja maastikuline mitmekesisus*". Programm tugineb Bioloogilise mitmekesisuse konventsioonile.

Säästva põllumajanduspoliitika osas tehakse järgnevad soovitused:

- arendada suunavaid meetmeid (s.h majanduslikke instrumente, standardeid ja märgistamist), millega kaasneks avalikkuse informeerimine ja teadlikkuse suurendamise kampaaniad, et soodustada ekstensiivset põllumajandust ja/või mahepõllumajandust;
- arendada ja rakendada Hea Põllumajandustava kohalikul, riiklikul ja Pan-Euroopa tasandil, et kaitsta vett, mulda ja keskkonda üldiselt, ning kutsuda ECEd (*Economic Commission for Europe*) üles arendama välja "hea praktika" juhend;
- luua pestitsiidide registreerimise protseduur, ja kus vaja, võtta tarvitusele täiendavad meetmed, et vähendada pestitsiidide kasutamist ja/või asendada kõige ohtlikumad pestitsiidid ohutumatega ning kasutada integreeritud taimekaitset.

Euroopa Liidu säästva arengu strateegia

Helsingi tippkohtumisel detsembris 1999. aastal otsustati Euroopa Liidu säästva arengu pikaajalise strateegia (30 aastaks) koostamise algatamine, strateegia kiideti heaks Euroopa Nõukogu Göteborgi tippkohtumisel 2001.a juunis.

Dokument sõnastab üheks peamiseks ohuks säästvale arengule muuhulgas viimastel kümnenditel dramaatiliselt kiirenenud bioloogilise mitmekesisuse vähenemise kogu Euroopas.

Ühena vajalikest tegevustest Euroopa säästva arengu eesmärkide saavutamiseks tuuakse välja, et Euroopa Liidu Ühise Põllumajanduspoliitika (CAP) *mid-term review* peaks enam keskenduma kvaliteedile kui kvantiteedile, näiteks *soodustades mahepõllumajandust ja teisi keskkonnasõbralikke põllumajandusmeetodeid ja edaspidi tuleks oluliselt enam ressursse suunata turutoetustelt maaelu arengule*. Ühena mitmetest prioriteetsetest tegevustest säästva arengu printsiipide saavutamiseks

tuuakse välja vajadus “kasutada looduslikke ressursse vastutustundlikumalt”, selle üheks kolmest peamisest **eesmärgist** on *kaitsta ja taastada elupaiku ning peatada bioloogilise mitmekesisuse vähenemine aastaks 2010*. Selle saavutamiseks Euroopa Liidu tasandil tuuakse välja mitmed meetmed, muuhulgas *bioloogilise mitmekesisuse indikaatorite süsteemi loomine aastaks 2003; põllumajanduse keskkonnameetmete täiustamine jt*.

Euroopa Liidu bioloogilise mitmekesisuse strateegia

Bioloogilise mitmekesisuse strateegia võeti vastu 1998. aastal. See koosneb neljast peamisest osast. Põllumajanduse sektori osas (osa III p. 2) mainitakse muuhulgas, et *maakasutus avaldab tähtsat mõju Euroopa ja kogu maailma bioloogilisele mitmekesisusele. Sageli toetab maakasutus bioloogilise mitmekesisuse säilitamist ja säästlikku kasutamist, kuid teisalt võib põhjustada ka tõsiseid ohte*.

Seega põllumajandus võib bioloogilist mitmekesisust nii soodustada kui ka ohustada, sõltudes paljudel juhtudel põllumajandusmeetoditest, karjatamisperioodidest jmt. Strateegia toob välja, et *teatud maakasutustavadel, agrokemikaalide kasutamisel, ülekarjatamisel ja saastamisel, monokultuuride kasvatamisel, märgalade ja hekkide eemaldamisel ning raskete masinate kasutamisel on bioloogilisele mitmekesisusele tõsised mõjud. Näiteks pestitsiidide kasutamisel on negatiivne mõju bioloogilisele mitmekesisusele mitte ainult konkreetses piirkonnas, kus neid kasutatakse, vaid ka teistele ökosüsteemidele. Põllumajandusliku bioloogilise mitmekesisuse säilitamine ja säästlik kasutamine peaks põhinema liikide, sortide ning tõugude geneetiliste ressursside ning mikrobioloogiliste eluvormide säilitamisel ja säästlikul kasutamisel ning in-situ ja ex-situ säilitamisel. Kohalike liikide, sortide ja tõugude in-situ säilitamine nõuab sobivate majanduslike ja sotsiaalsete stiimulite süsteemi, mis oleksid kombineeritud tarbijate teadlikkusega*.

Põllumajandusega on seotud järgnevad **eesmärgid**:

- bioloogilise mitmekesisuse eesmärkide integreerimine ühtse põllumajanduspoliitika vastavate vahenditega;
- bioloogilist mitmekesisust soodustavate põllumajandusmeetodite edendamine, sidudes põllumajandustoetused vajadusel keskkonna alaste tingimustega;
- soodustada Hea Põllumajandustava põhimõtete järgimist eesmärgiga vähendada saastusriski ja bioloogilise mitmekesisuse edaspidist kahjustamist;
- tagada sortide ja tõugude elujõud, mis on olulised looduslike ökosüsteemide säilitamiseks;
- suurendada tootjate teadlikkust ning teadvustada vajadust kaitsta nii keskkonda kui ka bioloogilist mitmekesisust. See hõlmab ka pestitsiidide säästliku kasutamise strateegia arendamist;
- soodustada ja toetada ekstensiivset põllumajandust, eriti kõrge loodusliku väärtusega piirkodades;
- edasi arendada põllumajanduse keskkonnameetmeid, et suurendada positiivset mõju bioloogilisele mitmekesisusel;
- sõnastada meetmed, programmid ja projektid, mis soodustaksid geneetiliste ressursside säilitamise ja säästliku kasutamise globaalse tegevusplaani rakendamist;

- tugevdada nende geneetiliste ressursside *in-situ* ja *ex-situ* säilitamise poliitikat, millel on tegelik või potentsiaalne väärtus põllumajandusele või toidule;
- soodustada nende geenipankade arengut, mis on kasulikud toidu ja põllumajanduse geneetiliste ressursside *in-situ* ja *ex-situ* säilitamisele nii, et neid oleks võimalik kasutada;
- taotleda seda, et seadusandlus ei takistaks geneetiliste ressursside säilitamist.

Põllumajandusel on olnud ja on edaspidi oluline roll ökosüsteemide mitmekesisuse ning pool-looduslike koosluste loomisel ja majandamisel. Seega nõuab agroökosüsteemi säilitamine ja säästlik kasutamine:

- majandamise säilimist ja edasist arengut, pidades silmas eesmärki suurendada selle positiivset mõju bioloogilise mitmekesisuse säilitamisele ja säästlikule kasutamisele; /.../ arvestades ekstensiivse põllumajanduse positiivset mõju bioloogilise mitmekesisuse säilitamisele ja säästvale kasutamisele ning põllumajandustootjate tunnustamist ja toetamist poollooduslike elupaikade loomisel ja säilitamisel;
- põllumajandustegevuse negatiivse mõju vähendamist bioloogilisele mitmekesisusele.

Arvestades eeltoodut, peab *bioloogilise mitmekesisuse kaitse tegevusplaan põllumajanduse osas olema loodud vastavalt olemasolevatele strateegiatele ja neile poliitikatele, mis on ettenähtud AGENDA 2000-s.*

Euroopa bioloogilise ja maastikulise mitmekesisuse strateegia (PEBLDS)

PEBLDS kiideti heaks Euroopa kolmandal keskkonnaministrite konverentsil 1995. aastal Sofias. Strateegia **eesmärgiks** on *kindlustada innovatiivne tegevus, et peatada Euroopa bioloogilise ja maastikulise mitmekesisuse degradeerumine*. Strateegia tugevdab olemasolevate bioloogilise ja maastikulise mitmekesisuse kaitse ja säästva kasutamise meetmete rakendumist ja sõnastab vajalikud täiendavad tegevused, mis on järgneva 20 aasta jooksul vajalikud. Samuti kindlustab strateegia Euroopale 20-aastase visiooni ja raamistiku, et soodustada Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni täitmiseks riiklike ja regionaalsete tegevuste elluviimist. Üheks strateegia 11 teemast on märgitud *bioloogilise ja maastikulise mitmekesisusega arvestamise põhimõtete integreerimine teistesse sektoritesse, sh põllumajandussektor*.

Strateegia viitab Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni artiklitele 6b; 7c; 10 a, b ja 14, kus looduskeskkonna mõjutajate võtmesektoritena nimetatakse *põllumajandust*, metsandust, kalandust, energeetikat, tööstust, transporti ja turismi. Strateegia märgib *põllumajanduse* valdkonnas järgnevat:

- põllumajandusel on eluliselt tähtis roll maastike, pool-looduslike koosluste ja bioloogilise mitmekesisuse majandamisel, seda rolli tuleb otsuste tegemisel toetada;
- soodustada põllumajandusmaa arukat kasutamist, kaasa arvatud mahepõllumajandusmeetodite kasutamine ning vähendada väetiste ja pestitsiidide kasutamist nii palju kui võimalik.

Euroopa Liidu Keskkonnategevusprogrammid

Alates 1973. aastast on koostatud EL ühiseid keskkonnategevusprogramme. 1992. aastast alates, kui kinnitati 5. programm (*"Towards Sustainability"*), on programmid EL ametliku keskkonnapoliitika osa. Praegu (aastatel 2001-2008) rakendub 6. Euroopa Liidu Keskkonnategevusprogramm (*"Environment 2010: Our future, Our choice"*). Selles öeldakse, et:

"Eesmärk on kaitsta ja säilitada looduslike süsteemide funktsioneerimine ja peatada bioloogilise mitmekesisuse kadumine Euroopa Liidus ja globaalselt. Kaitsta muldi erosiooni ja saastamise eest /.../.

Väärtuslikke alasid peab kaitsma Natura 2000 programmi raames, mis tuleb täielikult ellu rakendada. Maapiirkondade kaitsmine laiemalt eeldab keskkonna ja bioloogilise mitmekesisuse nõuete sügavamalt ja efektiivsemat integreerimist põllumajanduse, maastike, metsanduse ja merenduse poliitikasse /.../".

Kesk- ja Ida-Euroopa Keskkonnategevusprogramm

Euroopa keskkonnaministrite konverentsil *"Environment for Europe"* 1995. aastal Sofias algatati neli erinevat initsiatiivi keskkonnategevusprogrammi elluviimiseks Kesk- ja Ida-Euroopas.

Bioloogilise mitmekesisuse teemal sõnastati Kesk- ja Ida-Euroopa riikide Euroopa Liiduga liitumiseks kolm prioriteeti:

- Euroopa liidu looduskaitse alase seadusandluse rakendamine;
- bioloogilise mitmekesisuse integreerimine põllumajanduspoliitikasse ja
- ISPA (*Instrument for Structural Policies for pre-Accession*) võimaluste kasutamine programmides, millel on olulised bioloogilise mitmekesisuse kaitse eesmärgid.

Soovitustes bioloogilise mitmekesisuse integreerimiseks põllumajanduspoliitikasse märgiti järgmist:

- põllumajanduse keskkonnaprogrammid pakuvad olulisi võimalusi arvestamiseks bioloogilise mitmekesisuse aspektiga;
- keskkonna- ja põllumajandusega tegelevate institutsioonide, aga ka teiste huvigruppide vahel, tuleb kiiremas korras alustada dialoogi. See peaks olema vahend riikliku põllumajanduse keskkonnapoliitika arendamiseks (kaasa arvatud riiklikud ja piirkondlikud meetmed);
- põllumajanduse areng peab arvesse võtma säästva arengu põhimõtteid. Võtmeküsimusteks on ennetada edasist põllumajandusega seotud elupaikade degradeerumist, fragmenteerumist ja kadu. Nende põhimõtete saavutamiseks tuleks kasutada Euroopa Liidu toetusprogramme ja – poliitikaid.

Kokkuvõtte rahvusvahelistes strateegiates ja programmides toodud eesmärkidest on toodud **lisas 1**.

2. Rahvusvaheliste põllumajandusega seotud bioloogilise mitmekesisuse nõuete kajastamine Eesti strateegiates ning õigusruumis

SEADUSANDLUS

Põllumajandusega seotud bioloogilise mitmekesisuse nõudeid puudutavad mitmed vastu võetud seadusandlikud aktid. Järgnevalt on välja toodud seadusandlus (valdavalt seadused, alamastme aktidest on esile toodud vaid olulisemad), mis kõige otsesemalt antud teemat puudutavad. Samuti on nimetatud õigusaktid, mis on seotud bioloogilise mitmekesisuse kaitsega. (Õigusaktide viited on toodud vastuvõtmise aja järgi, muudatusi pole viidatud).

Säästva arengu seadus (RT I 1995, 31, 384)

“Säästva arengu seadus” on vastu võetud on ÜRO Keskkonna- ja Arengukonverentsi (Rio de Janeiro, 1992) põhimõtete elluviimiseks, mis võeti vastu 1995. aastal. Paragrahvis 1 (seaduse ülesanne) öeldakse:

“(1) Käesolev seadus sätestab säästva arengu rahvusliku strateegia alused.

(2) Säästva arengu rahvuslik strateegia tugineb ÜRO Keskkonna- ja Arengukonverentsi otsustes (Rio de Janeiro, 1992) sätestatud põhimõtetele.

(3) Käesoleva seaduse II osa sätestab looduskeskkonna ja loodusvarade säästliku kasutamise alused.

(4) Säästva arengu alused teistes valdkondades sätestab seadus, muu õigusakt või riiklik programm.”

Seaduse § 9 käsitleb *bioloogilise mitmekesisuse säilitamist*. Seadusest tulenevalt tagatakse see valitsuse kinnitatud riikliku programmi ja tegevuskavaga. Bioloogilise mitmekesisuse säilitamise põhialustena määratletakse muu hulgas ka järgnevad põllumajandusega seonduvad aspektid:

- kohalike kultuurtaimede sortide ja koduloomatõugude osas nende arvelevõtmine ja andmepankade hoidmine võimalikult kõikide sortide ja tõugude kohta;
- eritüübiliste ökosüsteemide ja maastike säilitamine ning süsteemi loomine looduslikest ja poollooduslikest kooslustest asustuse ja majandustegevuse mõju tasakaalustamiseks ning kompenseerimiseks.

Kaitstavate loodusobjektide seadus (RT I 1994, 46, 773)

Seadus kehtestab erilist kaitset vajavate loodusobjektide kaitse alla (looduskaitse alla) võtmise korra ja kaitse olemuse ning sätestab maaomanike ja -valdajate ning teiste isikute õigused ja kohustused kaitstavate loodusobjektide suhtes.

Seadus määratleb kaitstavad loodusobjektid (kaitsealad, kaitstavad looduse üksikobjektid, kaitsealused liigid, kivistised ja mineraalid), kaitsealatuübid ja kaitsealuste liikide kategooriad.

Ranna ja kalda kaitse seadus (RT I 1995, 31, 382)

Seadus kehtestab veekogude randade ja kallaste ulatuse, nende ökosüsteemide kaitse ja kasutamise korralduse, lähtudes säästliku ja alalhoidliku arengu ning loodusliku mitmekesisuse säilitamise põhimõtetest. Mitmed seaduse aspektid käsitlevad põllumajandusliku tegevusega seonduvat (nt väetiste ja taimekaitsevahendite kasutamine, karjatamine jne).

Veeseadus (RT I 1994, 40, 655)

Seaduse ülesanne on sise- ja piiriveekogude ning põhjavee puhtuse ja veekogudes ökoloogilise tasakaalu tagamine. Seadus reguleerib vee kasutamist ja kaitset, maaomanike ja veekasutajate vahelisi suhteid.

Veeseadusest tulenevad otseselt nõuded mineraalväetiste, sõnniku ja silo kasutamisele ning nende hoidlatele, määratletud on piirid väetiste kasutamisele ja loomkoormusele. Samuti reguleerib seadus nitraaditundlike aladega seonduva põllumajandusliku tegevust ning veemajanduskavade koostamist. Seaduse alusel kehtestatud Vabariigi Valitsuse määrus **«Veekaitsenõuded väetise- ja sõnnikuhoidlatele ning siloladustamiskohtadele ja mineraalväetiste, sõnniku ning silomahla kasutamise ja hoidmise nõuded»** reguleerib mineraalväetistega antava lubatud lämmastiku koguseid sõltuvalt kasvatatavast kultuurist ja planeeritavast saagist.

Geneetiliselt muundatud organismide keskkonda viimise seadus (RT I 1999, 10, 151)

Seaduse eesmärk on *“kaitsta inimest ja keskkonda geneetiliselt muundatud organismide keskkonda viimise tagajärgede eest, tagada geenitehnika turvaline kasutamine ja selle eetilisel vastuvõetaval viisil arendamine”*.

Seadusega reguleeritakse:

- geneetiliselt muundatud organismide keskkonda viimist;
- keskkonda viimiseks kavandatud geneetiliselt muundatud organisme sisaldavate või nendest koosnevate toodete turustamist.

Maaelu- ja põllumajandusturu korraldamise seadus

2000. aastal vastu võetud seadusega sätestatakse *“riiklikud abinõud põllumajandusturu tasakaalustatud arenguks, tarbija varustamiseks kvaliteetse toiduga, põllumajandussaaduste tasuvaks tootmiseks, maapiirkonna muu majandustegevuse arendamiseks ja maapiirkonna elanike rahuldava elatustaseme kindlustamiseks”*. Neil eesmärkidel nähakse ette riiklikud toetused, muuhulgas ka **põllumajanduslik keskkonnatoetus**. Seaduses märgitakse, et *“Põllumajanduslik keskkonnatoetus on rahaline abi, millega osaliselt hüvitatakse keskkonnasõbraliku majandustegevuse arendamiseks, bioloogilise ja maastikulise mitmekesisuse suurendamiseks, samuti kohalikule olustikule iseloomuliku loodus- ja kultuuripärandi säilitamiseks tehtava tegevuse kulud ning sellest tegevusest tingitud väiksem tulukus”*. Seaduse alusel kehtestatud Põllumajandusministri 2003. aasta määrus **“Põllumajandusliku keskkonnatoetuse saamiseks esitatavad nõuded ning toetuse taotlemise ja taotluse menetlemise kord”**, reguleerib toetusega seonduvat detailselt.

Geneetilise mitmekesisuse kaitse vajadusega seonduvalt võeti 2001. aastal vastu määrus "**Ohustatud taimesortide ja loomatõugude loetelu**", mis "*Maaelu- ja põllumajandusturu korraldamise seaduse*" alusel annab põllumajandustootjatele, kes ohustatud tõugu (eesti hobune, eesti maakari, eesti vutt) või sorti (ohtetu püsikluste "Lehis", harilik paelrohi "Pedja", aas-rebasesaba "Haljas", valge mesikas "Kuusiku 1", kartul "Ando" ja "Jõgeva kollane", talirukis "Sangaste", põlduba "Jõgeva") kasvatavad, võimaluse maksta suuremat toetust.

Järgnevalt on loetletud muud olulisemad õigusaktid ja nende reguleerimisala (eesmärk), mis bioloogilise mitmekesisuse kaitset puudutavad:

Loomastiku kaitse ja kasutamise seadus (RT I 1998, 107, 1763)

Seadus reguleerib loomastiku kaitset ja kasutamist ning looduses vabalt elava looma tõrjet inimese tervise ja vara kaitsmise eesmärgil. Loomastiku kaitse ja kasutamise eesmärkidena on sõnastatud liigilise mitmekesisuse ja genofondi säilitamine ning taastamine, elupaikade ja rändeteede kaitsmine ja taastamine, looduslike koosluste terviklikkuse säilitamine ja loomastiku kasutamine teaduslikult põhjendatud ja taastumist tagavas ulatuses. Seadus sisaldab muuhulgas ka põllumajandusliku tegevusega seonduvat.

Mahepõllumajanduse seadus (RT I 2001, 42, 235)

Seadus kehtestab mahepõllumajandusele viitavalt märgistada kavatsitava põllumajandussaaduse tootmisele ja selliselt märgistatud põllumajandussaaduste ja -toodete käitlemisele esitatavad nõuded, samuti järelevalve korra mahepõllumajandusliku tootmise ja käitlemise üle ning vastutuse käesoleva seaduse nõuete rikkumise korral.

Seemne ja taimse paljundusmaterjali seadus (RT I 1998, 52/53, 771)

Seadus reguleerib taimesortide kasutamist, põllu- ja aiakultuuride liikide seemne ja paljundusmaterjali ning metsataimede kultiveerimismaterjali turustamisotstarbelist tootmist ja pakendamist, samuti selle turustamist, importi ja ekspordi ning riiklikku järelevalvet ja vastutust seaduse ja selle alusel kehtestatud õigusaktide rikkumise eest. Seaduse alusel kehtestati Põllumajandusministri määrus "*Sordilehte võetavate ja sertifitseerimisele kuuluvate taimeliikide loetelu ja sortide Sordilehte võtmise korra kinnitamine (RTL 1999, 51, 640)*", mis käsitleb söödakultuuride, teravilja, õli- ja kiudtaimede, kartuli ja köögiviljakultuuride sortide Sordilehte võtmist ja Sordilehe pidamist.

Taimekaitse seadus (RT I 2000, 29, 169)

Seadus sätestab taimetervisenõuded ja taimekaitsevahendite inimeste ja loomade tervisele ning keskkonnale ohutuse tagamise alused ning reguleerib taimetervise kaitse korraldust.

Maaparandusseadus (RT I 1994, 34, 534)

Seaduse ülesandeks on reguleerida maaparandusega seotud õigussuhteid. Seadus sätestab, et maaparandussüsteemide (MS) ehitamist/rajamist tohib alustada üksnes peale projekti kooskõlastamist ning ehitusloa saamist. MS projekti võib tagasi lükata ning ehitusloa väljaandmisest loobuda juhtudel, mil MS ehitamine/rajamine kahjustaks looduskaitse tingimusi või tooks kaasa majandusliku kahju teistele maaomanikele või

maa- ja veekasutajatele. MS projektis tuleb muuhulgas ette näha looduskaitsemeetmed, samuti meetmed loodusvarade, keskkonna ja ajalooliste objektide säilitamiseks/kaitseks.

Keskkonnaseire seadus (RT I 1999, 10, 154)

Seadus sätestab keskkonnaseire korralduse, saadud andmete töötlemise ja hoidmise korra ning keskkonnaseire teostajate ja kinnisasja omanike või valdajate vahelised suhted. Keskkonnaseire ülesanded on muu hulgas keskkonna saastatuse ja reostuse hetkeolukorra määramine ning analüüsimine ja bioloogilise mitmekesisuse hetkeolukorra hindamine ja analüüsimine.

Keskkonnamõju hindamise ja keskkonnaauditeerimise seadus (RT I 2000, 54, 348)

Seadus sätestab eeldatava keskkonnamõju hindamise ja keskkonnaauditeerimise õiguslikud alused ning läbiviimise korra eesmärgiga ennetada keskkonna kahjustamist. Seadus loetleb olulise keskkonnamõjuga, sealhulgas ka põllumajanduslikud tegevused: linnu- või seakasvatuse rajamine (milles saab kasvatada rohkem kui: 85 000 broilerit või 60 000 kana; 3000 nuumsiga arvestusliku kaaluga igaüks üle 30 kg; 900 emist); üle 100 ha suuruse pindalaga metsamaa või märgala pöördumatu muutmine, nagu kuivendamine, raadamine; geneetiliselt muundatud organismi keskkonda viimine.

Keskkonnakasutusest laekuva raha kasutamise seadus (RT I 1999, 54, 583)

Seadus sätestab loodusvarade kasutamisest, keskkonna saastamisest ja keskkonna kahjustamisest laekuva raha kasutamise sihtotstarbe ja selle raha kasutamise korraldamise alused. Seaduse alusel kasutatakse raha muuhulgas ka nt põllumajandustootjatele rändlindude poolt tekitatud kahjude hüvitamiseks.

Muinsuskaitse seadus (RT I 2002, 27, 153)

Muinsuskaitse seadus reguleerib riigi- ja kohaliku omavalitsuse organite ning mälestiste omanike ja valdajate õigusi ja kohustusi kultuurimälestiste ja muinsuskaitsealade kaitse korraldamisel, samuti mälestiste ning muinsuskaitsealade säilimise tagamisel.

STRATEEGIAD JA TEGEVUSKAVAD

Praeguseks on Eesti ühinenud kõigi olulisemate keskkonna ja looduskaitse alaste konventsioonidega. Kõige olulisem bioloogilist mitmekesisust käsitlev kokkulepe on kahtlemata Bioloogilise mitmekesisuse konventsioon, mille Riigikogu ratifitseeris 1994. aastal. Võib öelda, et konventsiooni põhimõtteid on püütud kajastada kõigis olulisemates riiklikes strateegiates ja tegevuskavades:

Eesti keskkonnastrateegia ja tegevuskava

Strateegia kinnitati Riigikogu poolt 1997. aastal. Dokumendis on öeldud, et selle koostamisel lähtuti 1992. aastal Rio de Janeiros ÜRO keskkonna - ja arengukonverentsil heaks kiidetud Agenda 21 põhimõtetest, 1993. aastal Luzernis Euroopa keskkonnaministrite konverentsil vastu võetud Kesk- ja Ida-Euroopa tegevusprogrammist, 1995. aasta Sofia konverentsi otsustest, Eesti Vabariigi suhtes jõustunud rahvusvahelistest konventsioonidest ja lepetest ning Euroopa Liidu õigusaktidest.

Keskkonnastrateegia määratleb prioriteetse keskkonnaprobleemina muuhulgas:

- elustiku ja maastike mitmekesisuse, sealhulgas ökovõrgustiku, kaitsealade, liikide ja üksikobjektide ohustatus, mis tuleneb majandustegevusest ja maa omandireformist.

Ülaltoodust tulenevalt on *maastike ja elustiku mitmekesisuse säilitamiseks vajalik tagada Eestile omaste taime- ja loomaliikide elujõuliste populatsioonide, looduslike ja poollooduslike koosluste ning maastike püsimine*. Konkreetsed ülesanded, mida eesmärkide saavutamiseks tahetakse ellu viia, püstitati aastateks 2000, 2005 ja 2010. Aastaks 2000 nähti ette:

- täiustada taime- ja loomaliikide, nende elupaikade ja maastike kaitset vastavalt uuenenud õigusnormidele ning silmas pidades rahvusvahelisi kokkuleppeid ja Euroopa Liidu nõudeid.
- ökosüsteemide kaitse tagamiseks täiustada olemasolevat kaitsealade võrgustikku Euroopa Liidu soovitude kohaselt.
- evitada looduskaitsealadele vastavate kaitstavate metsade võrgustik, tagamaks kõikide looduslike ja poollooduslike metsatüüpide ja -koosluste säilimine.

Ülesanne aastaks 2010:

- luua Euroopa Liidu soovitudele vastav kaitsealade võrgustik, kus rangemini kaitstavad vööndid (loodusreservaadid ja sihtkaitsevööndid) moodustaksid kuni 5% Eesti maismaast.

Keskkonnastrateegia ellurakendamiseks on koostatud **Eesti keskkonnategevuskava**, mille Vabariigi Valitsus aktsepteeris 1998. aastal ning mis sisaldab konkreetseid tegevusjuhiseid keskkonnastrateegia elluviimiseks. Tegevuskavas sisaldub muuhulgas *maastike ja elustiku mitmekesisuse peatükk*, kus eesmärgid on püstitatud lühi- (kuni aastani 2000) ja pikaajaliselt (kuni aastani 2006).

Uuendatud Eesti keskkonnategevuskava aastateks 2001-2003 kinnitati Vabariigi Valitsuse poolt 2001. aasta juunis. Selles on muuhulgas ette nähtud keskmise prioriteetsustasemega tegevusena *riikliku põllumajanduse keskkonnaprogrammi ja selle pilootprojekti elluviimine*.

Ülevaade eesmärkide saavutamisest on toodud Keskkonnaministeeriumi kodulehel (<http://www.envir.ee>).

Bioloogilise mitmekesisuse kaitse strateegia ja tegevuskava

Bioloogilise mitmekesisuse konventsioonist tulenevaks esmaseks kohustuseks igale osalismaale sai käivitada bioloogilise mitmekesisuse kaitse ja säästliku kasutamise riiklik planeerimine. Praktiliselt kohustusliku iseloomuga on Konventsiooni liikmete jaoks osapoolte konverentsile raporti koostamine. Eesti on koostanud kaks rahvuslikku raportit, mõlemad on sisaldanud ka põllumajanduse peatükki.

Kohustustest tulenevalt rakendati projekt (UNEP/GEF GF/1200/96/51 "National Biodiversity Strategy, Action Plan and First National Report on the Convention on Biological Diversity") Eesti bioloogilise mitmekesisuse kaitse strateegia ja tegevuskava ettevalmistamiseks. Projekt kestis 1999. aasta teise pooleni.

Töö tulemusel sõnastati Eesti **strateegilised eesmärgid** bioloogilise mitmekesisuse kaitseks 13 valdkonnas, sh põllumajandus ning need on järgmised:

- pärandkoosluste ja –maastike säilitamine
- Eesti päritolu sortide ja tõugude säilitamine
- mahepõllumajanduse arendamine
- intensiivpõllundusest tuleneva reostuse vähendamine
- bioloogilise ja mastikulise mitmekesisuse säilitamine maaparanduse käigus

Dokumendi ptk. 4.7 analüüsib põhjalikult põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse olukorda, sõnastab järeldused ning eesmärgid. Analüüsis on käsitletud bioloogilise mitmekesisuse olukorda pool-looduslike koosluste, geneetilise mitmekesisuse, mahepõllumajanduse, väetiste ja taimekaitsevahendite kasutamise, farmide ja sõnnikukäitluse, maaparanduse ja mulla ning Euroopa Liidu Ühise Põllumajanduspoliitika seisukohast.

Järelduste ja eesmärkidena tuuakse välja järgmine:

- Eesti peab tagama oma pool-looduslike koosluste püsimise, samuti Eesti omaste liikide, sortide ja tõugude säilimise;
- toetada tuleks mahepõllumajanduse viljelemist Eestis ja viia Eesti mahepõllumajanduse seadusandlus kooskõlla Euroopa Liidu õigusaktide nõuetega;
- vähendada tuleb mineraal- ja orgaaniliste väetiste kasutamisest ning sõnniku ebaõigest käitlusest tulenevat reostust ja juurutada HELCOM-i ning Euroopa Liidu nõuded ja soovitusel mineraalväetiste, sõnniku ja mürkemikaalide kasutamisel.
- kasutada tuleks inimestele ja keskkonnale vähemohalikke taimekaitsevahendeid, mis tagaksid põllumajandussaaduste vastavuse kehtestatud sanitaar-hügieenilistele normidele ja vähendaksid keskkonna saastamist.
- laiendada tuleb bioloogiliste taimekaitsevahendite kasutamist, propageerides seda nõustamisel ning juurutades keskkonnasõbralikke programme;
- loomade arvukus tuleb viia vastavusse farmi või talu põllupinna suurusega;
- tagada tuleb maaparandusobjektide pikaajaline kasutamine arvestades piirkonna maastikulisi eeldusi, koormustaluvust ja sotsiaalseid vajadusi ning tagada mullastiku kaitse ja säästlik kasutamine.

Bioloogilise mitmekesisuse kaitse tegevuskavas (kuni aastani 2005) tuuakse põllumajanduse valdkonnas strateegiliste eesmärkide kaupa välja konkreetsed tegevused nende saavutamiseks, need on jaotatud viieks liigiks (seadusandlus ja institutsionaalsed muudatused; majanduslikud meetmed; tehnilised meetmed; haridus, info, teadlikkuse tõstmine ja rakenduslikud uuringud).

Eesti põllumajanduse arengu strateegia

Eesti põllumajanduse arengu strateegia seab üheks peamiseks strateegiliseks eesmärgiks aastateks 2000 - 2003 *põllumajanduse keskkonnaprogrammi väljatöötamise ja rakendamise*.

Strateegia visioonis nähakse, et *rakendatud on hea põllumajandustava, kultuuride kasvatamisest kõrvale jäänud maad hoitakse avatud nii edasiste paremate turutingimuste ootuses kui ka keskkonna- ja maastikukaitselistel kaalutlustel; rakendatakse maahooldustoetusi ning arendatakse loodussäästlikke tehnoloogiaid*.

Looduslikel rohumaadel nähakse ette *kasutuse toetamist just keskkonna- ja maastikukaitselistest aspektidest lähtuvalt, aga ka mahepõllumajanduse arendamiseks*. Intensiivsete tootmismeetodite kasutamisel on põllumajandustootmises eelistatud keskkonnale kõige vähem kahju toovad tootmistehnoloogiad.

Põllumajanduse säästva arengu pikaajaline strateegia

Arvestades, et Bioloogilise mitmekesisuse konventsioonis on toodud ära vajadus bioloogilise mitmekesisuse kaitse ja säästva kasutamise põhimõtete planeerimise valdkonnapõhisuse printsiip, on põllumajanduse säästva arengu pikaajaline strateegia selle väljundiks põllumajanduse valdkonnas.

1998. aastal valminud põllumajanduse säästva arengu pikaajalise strateegia peatükk 7 käsitleb *põllumajanduskeskkonna* teematikat. Sõnastatud on keskkonnapoliitika probleemvaldkonnad põllumajanduses, kus bioloogilise mitmekesisuse ja kultuurmaastike osas on toodud välja järgnevad probleemid:

- poollooduslike elupaikade (puis-, luha- ja rannaniitude) hävimine traditsioonilise majandustegevuse hääbumise tagajärjel;
- asustuse liigne tihenemine teedeäärsetes piirkondades ning ranna- ja kaldaaladel, mis ohustab nende alade looduslikke kooslusi;
- õrnade koosluste kahjustamine majandustegevuse kohatise ülemäärase intensiivistumise tagajärjel;
- ulatuslike liigniiskete jäätmaade kujunemine söötis põllumaale.

Ülaltoodut arvesse võttes esitatakse bioloogilise mitmekesisuse kaitse osas järgnevad olulisemad soovitusel:

a) bioloogiline mitmekesisus ja maastikud

- *põllumajandusmaastike mitmekesisuse kaitsmine ja suurendamine, kaitsetsoonide, kompensatsioonialade ning loodussaarekete säilitamine ja rajamine, mis suurendavad bioloogilist mitmekesisust nii, et moodustuvad puhvrid (tõkked, filtrid) reostusainete leviku tõkestamiseks;*
- *kohalike omavalitsuste ning ühingute rahaline toetamine looduslike ja poollooduslike koosluste ning maastike ja Eestile omaste taime- ja loomaliikide elujõuliste populatsioonide säilitamiseks.*

b) taimekasvatuse

- *ühtsed juhtmaterjalid ja seadusaktid, mis suunaksid Eesti-omaste geenivaramute korraldamist ja säilitamist;*
- *rahvusvaheliselt tunnustatud metoodika kohaselt andmepankade loomine;*
- *põllumajanduskultuuride kollektsioonide (geneetiliste varamute) kaitse seaduse ettevalmistamine ja vastuvõtmine.*

c) loomakasvatuse

- *püstitada Eesti-omaste tõugude säilitamise prioriteet;*
- *korraldada Eesti-omaste tõugude süstemaatilise inventeerimine ja vastava ülevaate koostamine.*
- *suurendada maatõugu veise arvukust 2000 isendini.*

- *Eesti hobuse aretusega peaks hakkama tegelema riiklik institutsioon. Koostada detailne aretusprogramm.*
- d) geneetiline mitmekesisus
- *ette valmistada seadusaktid, programmid ja tegevuskavad. Luua dublikaatide süsteem kõigile sortidele.*

Riiklik programm "Eesti Natura 2000"

Vabariigi Valitsuse poolt heaks kiidetud riikliku programmi "Eesti Natura 2000" (2000 – 2007) põhieesmärk on EL Linnudirektiivi ja Loodusdirektiivi nõuetele vastava NATURA 2000 võrgustiku loomine Eestis. Vaata täpsemalt osa 3 lk 28.

Riiklik programm "Põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi kogumine ja säilitamine aastateks 2002-2006"

Programmi põhieesmärk on põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi sordilise ja liigilise mitmekesisuse kaitsmise ning säilitamise ja säästva arengu tagamine. Vaata täpsemalt osa 3 lk 27.

Maaelu Arengu Kava (MAK) 2004-2006

MAKi strateegilisteks eesmärkideks on põllumajanduskeskkonna säilitamine ja mitmekesistamine ja maapiirkonna regionaalne tasakaalustamine. Põllumajanduse bioloogilise mitmekesisusega seoses on oluline põllumajanduse keskkonnameede, kuhu 3 aasta jooksul plaanitakse suunata ligi 30% MAKi eelarvest.

Aastatel 2004-2006 plaanitakse MAK põllumajanduse keskkonnameetme raames toetada järgmisi tegevusi:

Keskkonnasõbralik majandamine (tase 1 ja 2), mahepõllumajandus, ohustatud tõugude kasvatamine (eesti maakari, eesti hobune), pool-looduslike koosluste majandamine, liigikaitselised projektid (kahepaiksetele tiikide rajamine, lindude söödaalade rajamine), maastikuelementide rajamine, taastamine ja hooldamine (kiviaiad, põõsaribad, tiigid ja märgalad), väärtusliku maastikud, mulla- ja veekaitse, talvine taimkate.

Bioloogilise mitmekesisuse seisukohalt on eriti olulised pool-looduslike koosluste majandamine, ohustatud tõugude kasvatamine, liigikaitselised projektid, maastikuelementide rajamine, taastamine ja hooldamine.

Seni põllumajandusliku keskkonnatoetuse raames riigi eelarvest toetatud tegevustest on ülevaade lk. 34.

3. Bioloogilise mitmekesisuse kaitse kohustuste rakendamise olukorrast Eestis ja ettepanekud puudujääkide kõrvaldamiseks

Bioloogilise mitmekesisuse kaitse kohustuste rakendamise olukorrast Eestis

Eesti on ühinenud kõigi olulisemate loodus- ja keskkonnakaitse alaste konventsioonidega, lisaks neile valmistatakse aga rakendama ka kogu Euroopa Liidu seadusandlusest tulenevaid nõudeid.

Seni on Eesti alla kirjutanud ja ratifitseerinud järgmised olulisemad bioloogilist mitmekesisust käsitlevad konventsioonid: Ramsari (ratifitseeritud 1993), Bioloogilise mitmekesisuse konventsioon (1994), Berni (on allkirjastatud 1992, ei ole ratifitseeritud), Läänemere piirkonna merekeskkonna kaitse konventsioon (1995), Bioloogilise ohutuse protokoll (allkirjastatud 2000, ei ole ratifitseeritud).

Euroopa maastike konventsioonile ja rahvusvahelisele lepingule taimede geeneetilistest ressurssidest pole Eesti veel alla kirjutanud.

Eestis koostatud strateegiates ja tegevuskavades on põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse aspekte käsitletud üsnagi põhjalikult. Püstitatud on konkreetseid eesmärgi ja määratletud vajalikud tegevused, samas on nende elluviimiseks konkreetseid samme vähe astunud. Seetõttu tuleks lisaks deklaratiivsete dokumentide koostamisele pöörata suuremat tähelepanu tegevuste käivitamisele ja rahastamisele, mis püstitatud eesmärgi saavutamiseks aitaks. Samuti oleks vajalik süsteemne lähenemine ja erinevate ametkondade vahelise koostöö tõhustamine põllumajanduslike tegevustega seotud bioloogilise mitmekesisuse valdkonnas.

Geneetiline ressurss

Geneetilise ressursi säilitamist ja säästvat kasutamist käsitlevad *Bioloogilise mitmekesisuse konventsioon, Bioloogilise ohutuse protokoll, Euroopa Liidu bioloogilise mitmekesisuse strateegia* ja mitmed teised konventsioonid, strateegiad ja õigusaktid.

Eestis käsitlevad geneetilise ressursi kaitset ning kohalike tõugude ning sortidega seonduvat *Säästva arengu seadus, Geneetiliselt muundatud organismide keskkonda viimise seadus, Seemne ja taimse paljundusmaterjali seadus, Bioloogilise mitmekesisuse kaitse strateegia ja tegevuskava, Põllumajanduse säästva arengu pikaajaline strateegia* jt.

Jõgeva Sordiaretuse Instituut alustas taimede geneetilise ressursi säilitamiseks tööd 1994. aastal. Geenipank loodi 1999. aastal, praegu säilitatakse geenipangas 566 kultuurtaime sordi säilikut ja 33 taimeliiki sordiaretuse lähtematerjalina, neist 95 sorti on Eesti päritolu, asutatud on kaitsealuste taimesortide register. Põllumajanduskultuuride geneetilist materjali säilitatakse osaliselt seemnetena duplikaatides Põhjamaade Geenipangas ja osaliselt Läti ja Leedu rakendusuringute kollektsioonides. Põllumajandusloomade tõugusid säilitatakse elusloomadena, sperma- ja embrüopankades (Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni II riiklik aruanne, 2002).

Eesti mitmetes ülikoolides ja teadusasutustes (EPMÜ Zooloogia ja Botaanika Instituut, Eesti Maaviljeluse Instituut, Jõgeva Sordiaretuse Instituut jt) on moodustatud kultuur- ja looduslike taimeliikide *ex-situ* kogud.

Põllumajandusega seotud geneetilise ressursi kaitse rakendamisel on üheks olulisemaks riikliku programmi "**Põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi kogumine ja säilitamine aastateks 2002-2006**" kinnitamine 2002. aastal. Selle põhieesmärgina nimetatakse "*põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi sordilise ja liigilise mitmekesisuse kaitsmine ning säilitamine ja säästva arengu tagamine kooskõlas keskkonnastrateegia, globaalsete, regionaalsete ja bilateraalsete konventsioonidega ja lepingutega, millega Eesti Vabariik on ühinenud. Programmi täitmine peab looma eeldused põllumajanduskultuuride kohaliku päritolu geneetilise ressursi säilitamiseks ja kasutamiseks vastavalt Eesti Vabariigi poolt Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni ratifitseerimisest tulenevatele rahvusvahelistele kohustustele põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi säilitamise osas.*"

Oodatavad tulemustena märgitakse muuhulgas:

- bioloogilise mitmekesisuse komponendid on identifitseeritud;
- taimede geneetilise ressursi pidev, mitmekülgne ja säästev kasutus;
- ökosüsteemide kaitse, maastike ja elustiku mitmekesisuse säilimine;
- koordineeritud töö riikliku strateegia, programmide ja arengukavade alusel bioloogilise mitmekesisuse kaitsmiseks ja ühiskonna säästva arengu tagamiseks;
- põllumajanduskultuuride kohaliku geneetilise ressursi kui kultuurilise ja ajaloolise pärandi säilimine.

Eesti vanadest kohalikest loomatõugudest on säilinud vaid kaks: Eesti maatõugu veisja ja Eesti hobune.

Hetkel käib arutelu eesti maalamba osas, mis pole eraldi tõuna registreeritud ja ei saa seega olla ka ohustatud tõugude nimekirjas. Eesti oma tõugudeks on veel Eesti valgepealine lammas ja Eesti mustapealine lammas, Eesti maatõugu siga, Eesti suur valge siga ja Eesti vutt.

1993. aastal avaldati esimene Ülemaailmne Koduloomade Mitmekesisuse Valvenimekiri (*World Watch List for Domestic Animal Diversity*), milles olid esindatud ka Eesti loomatõud. Eesti maatõugu veis ja eesti hobune on selles nimekirjas ohustatud tõugudena. Nende tõugude säilitamiseks on Eesti 2000. aastast alustanud toetuste maksmist (vt. allpool).

Kui ohustatud tõugude osas on olukord paranemas (olemas on tõugude säilitamisega tegelevad organisatsioonid, makstakse toetust), siis sortide osas on tagatud küll *ex-situ* säilitamine, kuid enamike vanade kohalike sortide kasvatamine pole võimalik, kuna need pole kantud Sordilehele.

Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni II riikliku aruande (2002) kohaselt puudusid Eestis seadused geneetiliste ressursside kollektsioonide asutamise, kaitsmise ja säilitamise ega kolmandatele osapooltele, sealhulgas välismaistele, juurdepääsu võimaldamise ning nende ressursside vahetamise kohta, samuti on geneetiliste ressursside ja biotehnoloogiaga seotud tegevused aastateks 2000-2005 riigieelarvest kaetud vaid veerandi ulatuses, ülejäänud on aga katteta. Ühtset andmekogu bioloogiliste kollektsioonide kohta ei ole, andmed geneetiliste ressursside kohta on jagatud mitmete erinevate institutsioonide vahel.

Praeguse hetke seisuga on seadus geneetiliste ressursside kollektsoonide asutamise, kaitsmise, säilitamise ja kolmandatele osapooltele juurdepääsu võimaldamise ning nende ressursside vahetamise kohta koostamisel.

Haridus- ja Teadusministeerium on koostöös Eesti Teaduste Akadeemia ja vastavate valdkondade ekspertidega ette valmistanud riikliku programmi "*Humanitaar- ja loodusteaduslikud kogud 2004-2008*"projekti. Programmil on projekti kohaselt kaks peamist ülesannet – tagada olemasolevate kogude säilimine ning teiseks kogude parema kasutatavuse soodustamine. Kogude parema kasutatavuse osas on kavandatud elektrooniliste andmebaaside koostamine (nn virtuaalne rahvuskollektsioon), mis oleksid erialati ühildatavad ja koondaksid kõiki teaduskollektsioone.

Liikide, koosluste ja elupaikade kaitse

Konventsioonide ja Euroopa Liidu nõuete ettevalmistamisel ja nõuete rakendamisel on Eestis viimastel aastatel tehtud väga tõsist tööd.

Euroopa Liiduga liitumise ettevalmistamiseks toimuv **Loodus- ja Linnudirektiiv**nõuete rakendamise ettevalmistamise eeltöid tehakse vastavalt Vabariigi Valitsuse poolt heaks kiidetud riiklikule programmile "**Eesti Natura 2000**" (2000 – 2007).

Riikliku programmi "Eesti Natura 2000" põhieesmärk on EL Linnudirektiivi ja Loodusdirektiivi nõuetele vastava NATURA 2000 võrgustiku loomine Eestis. Programm on planeeritud kaheetapilisena:

- I etapi põhieesmärk on Eesti Natura 2000 alade nimekirja (st linnuhoiualade nimekirja ja loodushoiualade esimese nimekirja), vastava nõuetekohase andmebaasi ja kaartide koostamine ning esitamine Euroopa Komisjonile. etapp viiakse läbi aastatel 2000 – 2002.
- II etapi (2003 – 2007) eesmärk on Natura 2000 alade kaitse korraldamine vastavalt Euroopa Liidu nõuetele. See tähendab kaitsealade moodustamist, kaitsetingimuste määratlemist, kaitsekorralduskavade koostamist, maaomanikega lepingute sõlmimist ja ka muude võimaluste rakendamist (sh planeeringud) Natura 2000 aladel esinevate elupaigatüüpide ja liikide soodsa looduskaitselise seisundi tagamiseks.

Vajalikud välitööd viidi läbi 2002. aastal, väljavalitud alade kohta on koostamisel andmebaas ja kaardistamisel nende välispiirid, alal esinevate elupaigatüüpide piirid ja liikide leiukohad. Alade eelselektioon on tehtud kõigis maakondades.

Vahetult enne EL liitumist saadetakse Eesti Natura 2000 alade nimekiri koos andmebaasi ja kaartidega Euroopa Komisjonile.

Potentsiaalsete Natura 2000 alade väärtuste säilitamisel on kindlasti üheks olulisemaks loodushoiutoetuste süsteemi rakendamine alates 2001. aastast (vt allpool). Edaspidi tuleks Natura 2000 aladel kasutada ka võimalust Maaelu Arengu Kava (MAK) põllumajandusliku keskkonnatoetuse raames maksta kõrgendatud määraga toetust.

Ramsari konventsiooniga võetud kohustuste rakendamisel alustati tegevust 1997. aastal, mil valitsus kinnitas kohustuste täitmiseks programmi. Programmi järgi pidi kõigile aladele kinnitama kaitsekorralduskava, lisaks sellele nähakse ette veel 10 ala moodustamist 2010. aastaks. Ramsari alad hakkavad tulevikus kindlasti kuuluma ka *Natura 2000* võrgustikku (vt allpool).

Eestis on praegu 10 rahvusvahelise tähtsusega märgala: Soomaa ja

Vilsandi rahvuspark, Matsalu, Alam-Pedja, Endla, Muraka ja Nigula, Puhtu-Laelatuning Nehatu looduskaitseala, Hiiumaa laidude maastikukaitseala koos Käina lahega, Emajõe Suursoo, kaitseala.

Kaitsekorralduskavad on praeguseks kinnitatud Matsalu, Nigula Alam-Pedja looduskaitsealadel ning Soomaa rahvuspargil. Korralduslikus etapis on Vilsandi rahvuspargil, Endla, ja Muraka looduskaitsealade ning Hiiumaa laidude maastikukaitseala kaitsekorralduskavad.

Kuna Eestis on Ramsari konventsiooni nõuetele vastavaid väärtuslikke märgalasid tunduvat rohkem kui seni kaitse alla võetud, siis ootavad oma järke võimalike rahvusvahelise tähtsusega märgaladena 14 ala, teiste hulgas Puhatu soostik, Haapsalu Tagalaht koos Noarootsi jäänukjärvedega, Väike Väin, Agusalu soostik ja Häädemeeste rannaniidud.

Klassikaline liigikaitse põhineb Eestis peamiselt "*Kaitstavate loodusobjektide seadusel*" (KLOS, 1994) ning "*Loomastiku kaitse ja kasutamise seadusel*" (RT I 1998, 107, 1763).

Eestis on kaitse alla võetud 536 taime-, seene- ja loomaliiki. Kaitsealuseid loomaliike on 296, seeneliike 30, sammaltaimedest on kaitse all 24 ning soontaimeliike on 186. Paljud kaitsealused liigid on mõjutatud ka põllumajanduslikust tegevusest (maakasutus: intensiivistamine, kasutusest välja jäämine; agrokemikaalide kasutamine; loomakasvatus).

Kaitsealused liigid jagunevad KLOSi alusel 3 kategooriasse: I kategooriasse kuuluvad enamasti vähenenud arvukuse ning kriitilise piirini rikutud elupaikadega, suures hävimisohus olevad liigid, kelle edasine säilimine Eesti looduses ohutegurite toime jätkumisel on kaheldav. Kokku kuulub I kategooriasse 23 taime- ja 12 loomaliiki. Sellise liigi kasvu- või elukohta moodustatakse seaduse järgi kaitseala. II kategooriasse kuuluvad väga piiratud alal või vähestes elupaikades esinevad liigid, kelle arvukus langeb ning levila aheneb. II kategooriasse on arvatud 123 soontaimet, 24 seenet ja 57 loomaliiki. III kategooria liigid on praegu veel suhteliselt tavalised, kuid ohutegurite toime jätkumisel võib nende arvukus kriitiliselt langeda. Siia kuulub 40 soontaimet, 2 sammaltaimet, 6 seenet ja 227 loomaliiki.

KLOSi ühtlustamisel "*Ranna ja kalda kaitse seaduse*" ja "*Loomastiku kaitse ja kasutamise seadusega*" on plaanis luua ühine õigusakt (looduskaitse seadus), mille eelnõu on alates 2000. aastast väljatöötamisel.

Ohustatud liigid ja põllumajanduslik tegevus

Eesti Punase Raamatu (1998) kõiki elustikuvorme peamiselt ohustavatest teguritest on esikohal metsamajanduslik tegevus. *Põllumajanduslik tegevus* on tähtsuset kolmas ohutegur 12,9% osakaaluga. Ühtedeks olulisemateks elustikuvormideks, mida põllumajanduslik tegevus mõjutab, on soontaimed, linnud ja kahepaiksed. Põllumajandus on peamine (31,4% osakaaluga) soontaimi ohustav tegur, ohustab 97 liiki. Üheks ohutegureist on põllumajanduslik tegevus 123 liigile (39,8%). Linde ohustavatest teguritest on põllumajanduslik tegevus häirimise järel osakaalult teine (30,4%), sealjuures peamine ohutegur on põllumajanduslik tegevus 14,3% linnuliikidest. Viiest ohustatud kahepaiksest on põllumajandus peamiseks ohuteguriks kolmele. Mardikalistest on põllumajandus peamiseks ohuteguriks 14 liigile.

Lisas 2 on toodud soontaimet-, linnu-, kahepaiksete, kala- ja sõõrsuuliigid, millega seonduvad rahvusvahelistest nõuetest tulenevad kohustused ning mille peamiseks või oluliseks ohuteguriks on põllumajandus. Tabelis on toodud kokku 17 soontaimet, valdavalt KLOSi I-III kategooria käpalised. Enamuse tabelis toodud liike kaitseb CITES-i konventsioon, kuid viie liigi kaitseks tuleb vastavalt Loodusdirektiivile piiritleda kaitsealad. Need on püst-linalehik (ei ole KLOSi põhjal kaitsealune liik), kaunis kuldking, harilik kobarpea, kollane kivirik ja madal unilook (ei ole KLOSi põhjal

kaitsealune liik). Lisaks Loodusdirektiivile tuleb nende liikide kaitse tagada ka tulenevalt Berni konventsioonist, kus need liigid on I lisas (rangelt kaitstavad taimeliigid).

Põllumajanduslikust tegevusest ohustatud rahvusvaheliste kohustustega seotud linnuliike on lisa 2 põhjal kokku samuti 17. Linnudirektiivi I lissasse (ohustatud liigid, kaitseks tuleb moodustada linnuhoiualad) ja ühtlasi Berni konventsiooni II lissasse (rangelt kaitstavad loomaliigid) kuuluvaid liike, mille mõjuteguriks on põllumajandus, on kokku 9.

Kaitsekorralduskavad on koostatud kolmele soontaime- ja kahele linnuliigile. Need on: rohekas õõskeel (*Coeloglossum viride*), kaunis kuldking (*Cypripedium calceolus*), harilik kobarpea (*Ligularia sibirica*) ning väike-konnakotkas (*Aquila pomarina*) ja rohunepp (*Gallinago media*).

Berni liikide ja elupaikade kaitse tuleks integreerida territoriaalsetesse keskkonnameetmetesse (üldplaneering, maastikuhoolduskava, veemajanduskava jne) ning konventsiooni arvestades vaadata üle KLOSi kaitstavate liikide nimekiri ja vajadusel need ühtlustada.

Toetuskeemid

Põllumajandusega seotud Bioloogilise mitmekesisuse kaitse korraldamise põhimõtete elluviimisel on märgatavamaid edusamme tehtud alates 2000. aastast.

Samal aastal Põllumajandusministeeriumi juurde keskkonnabüroo loomine (praegu põllumajanduskeskkonna ja taastuvate ressursside büroo) andis selget tunnistust sellest, et teemat peeti oluliseks, kuid mis veelgi olulisem, 2000. aastast alustati ka toetuste rakendamist põllumajandusega seotud bioloogilise mitmekesisuse kaitseks.

Alates 2000. aastast alustati **põllumajanduse keskkonnaprogrammi** rakendamist, mille koostamise ja rakendamise otsene kohustus tuleneb otseselt Euroopa Liidu seadusandlusest, kuid programmi eesmärgid kattuvad laiemalt kõikide põllumajandusega seotud bioloogilise mitmekesisuse kaitse ja säästva kasutamise põhimõtetega.

Põllumajanduse keskkonnaprogrammi väljaarendamist alustati juba 1997. aasta lõpus ning seda planeeriti rakendada kolmes järgus:

- programmi teatud meetmete käivitamine kogu riigis (alates 2000. aastast)
- programmi meetmete käivitamine pilootaladel (alates 2001. aastast)
- kogu programmi käivitamine kogu riigis (hiljemalt EL-iga ühinemisel)

Vastavalt väljatöötatud kavale alustatigi 2000. aastal mahepõllumajanduse ja eesti maakarja toetuse maksmist kogu riigis (programmis väljatöötatust mõnevõrra erineva süsteemiga). Toetuse rakendamine on kindlasti olulisel määral mõjutanud just **mahepõllumajanduse** arengut. Kui 1999. aastal oli mahetootjaid 89, siis 2002. aastal juba 583 ning mahepõllumajanduslikku maad oli vastavalt 4 000 ja 30 600 hektarit ning võib arvata, et selle kiire areng jätkub.

2001. aastal alustati põllumajanduse keskkonnaprogrammi pilootprojektiga, kus kogu väljatöötatud meetmeid (keskkonnasõbralik majandamine, mahepõllumajanduslik tootmine, eesti tõugu hobuse kasvatamine, kiviaia taastamine ja hooldamine, põõsasribade rajamine (ainult Palamuse vallas), tiikide ja märgalade rajamine (ainult Palamuse vallas), põllumajanduslikust kasutusest ajutiselt väljas oleva võsastunud põllumajandusmaa hooldamine) hakati rakendama pilootaladel, milleks on Kihelkonna ja Lümända vald Saaremaal ning Palamuse vald Jõgevamaal.

2001. aastast hakati maahooldustoetuste nime all riiklikult toetama ka **pool-looduslike koosluste majandamist** (praegu loodushoiutoetus). Toetuse administreerimine kuulub Keskkonnaministeeriumi haldusalasse. Keskkonnaministeerium on esmajoones huvitatud lepingute sõlmimisest kaitsealadel paiknevate pool-looduslike koosluste hooldamiseks, kuid toetab ka väljaspool kaitsealade nende alade hooldamist, mis inventuuride käigus on hinnatud väärtuslikeks ja kuuluvad suure tõenäosusega tulevikus Natura 2000 alade koosseisu. 2001. aastal hooldati pool-looduslike kooslusi kokku 16 360 hektaril, selleks sõlmiti üle 2000 lepingu kogusummas 19 mln krooni. Samas rahalises mahus jätkati ka 2002. aastal, siis hooldati kooslusi 17 830 hektaril.

2002. aastal lisandus 55 vallas toetus hea taimekasvatustava võtete kasutamise ja põllumajanduslikust kasutusest ajutiselt väljas oleva võsastumata riigimaa hooldamise eest. Samuti jätkus 2001. aastal alanud pilootprojekt Kihelkonna, Lümända ja Palamuse valdades ning üleriigiline mahepõllumajanduse ning eesti tõugu hobuse kasvatamise (eesti maakarja kasvatamise toetust maksti piimalehmatoetuse kaudu) toetus. Põllumajanduslikuks keskkonnatoetuseks maksti 2002. aastal ligi 29 mln krooni, kokku 1394 tootjale. Nii põllumajanduslik keskkonnatoetus kui loodushoiutoetused jätkuvad ka 2003. aastal 2002. aastaga võrreldavas mahus.

Vaatamata tõsiasjale, et alates 2000. aastast (eriti aga 2001) on põllumajandusega seotud bioloogilise mitmekesisuse kaitseks rakendatud konkreetseid tegevusi ja leitud selleks märkimisväärsed rahalised vahendid, on seni üheks olulisemaks probleemiks toetussüsteemide administreerimine erinevate ministeeriumite poolt. See tekitab hulgaliselt probleeme ja segadusi maakasutajatele, teisalt võimaldaks tegevuste parem koordineerimine rakendada efektiivsemalt nii inim- kui rahalist ressursi, sest seni pole mõlema ministeeriumi tegevus olnud hästi kooskõlastatud (puudutab eriti infolevikut, koolitust jne). Samuti on ülimalt oluline sobiva koolitus- ja nõustamissüsteemi toimimine, sest see tagab toetuste eesmärkide parema saavutamise. Praegu ei jätku koolituseks vajalikus mahus rahastamist, samuti on puudus nõustajatest.

Ettepanekud puudujääkide kõrvaldamiseks

Üldised ettepanekud

Rahvusvaheliste lepetega Eestile pandud kohustuste tõhusamaks täitmiseks põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse kaitse ja säästva kasutuse valdkonnas võiks olla otstarbekas lähtuda järgmistest tegevussuunistest:

1. Teemaga seotud infohõivesüsteemide arendamisel arvestada rahvusvahelise infovajadusega:
 - täiendada olemasolevaid infosüsteeme (EELIS; PRIA) rahvusvahelistest kohustustest tulenevate parameetrite ja indikaatoritega;
 - eraldi peaks kajastuma informatsioon põllumajanduse keskkonnaseisundi indikaatorite kohta;
 - töötada välja põllumajandusega seotud bioloogilise mitmekesisuse indikaatorite süsteem, mis arvestab nii rahvusvahelisi kui ka rahvuslikke vajadusi.
2. Osaleda rahvuslikult koordineeritult rahvusvahelistes põllumajandusliku ja bioloogilise mitmekesisuse indikaatorite süsteemide arendamise protsessides (nt EEA, OECD, CBD).

3. Koostada põllumajandusmaastike bioloogilise mitmekesisuse riiklik inventuur.
4. Luua rakendusuringute kava ja leida finantseerimine valdkonnas “bioloogiline mitmekesisuse ja põllumajandus”.

Konventsioonidest ja teistest rahvusvahelistest dokumentidest tulenevate kohustuste rakendamisega seotud kommentaarid, probleemid ja ettepanekud

Kokkuvõtte olulisematest rahvusvahelistest kohustustest, nende eesmärkidest ja neist tulenevatest nõuetest, põllumajanduslikest tegevustest, mis mõjutavad eesmärkide saavutamist, asjakohast regulatsiooni sisaldavatest õigusaktidest ning valdkonda puudutavad kommentaarid, probleemid ja ettepanekud on toodud tabelis 1.

Tabel 1. Rahvusvahelistest õigusaktidest tulenevad bioloogilise mitmekesisuse kaitse kohustused, nende rakendamise olukord ja ettepanekud puuduste kõrvaldamiseks

Rahvusvaheline konventsioon, õigusakt	Eesmärgid, nõuded	Põllumajanduslikud tegevused, mis mõjutavad eesmärkide saavutamist	Asjakohast regulatsiooni puuduvad õigusaktid	Probleemid, ettepanekud, kommentaarid
<p>Bioloogilise mitmekesisuse konventsioon</p>	<p>Bioloogilise mitmekesisuse kaitse ja kasutus, geneetilise ressursi säilimine ja säästlik kasutamine.</p> <p>Kohustus riiklikuks valdkonnapõhiseks planeerimiseks. Bioloogilise mitmekesisuse hindamise ja seire kohustus.</p>	<p>Agrokemikaalide kasutamine; Loomakasvatus (karjatamine, sõnnikumajandus); Põllumajanduslik maakasutus (põllumajandusliku tegevuse katkemine, intensiivistamine); Maastikuelementide eemaldamine; Maaparandus; Tõud ja sordid (aretus, registreerimine, GMO)</p>	<p>KLOS; Veeseadus; Taimekaitseadus; Ranna- ja kalda kaitse seadus; Geneetiliselt muundatud organismide keskkonda viimise seadus; Maaparandusseadus; Maaelu- ja põllumajandusturu korraldamise seadus; Seemne ja taimse paljundusmaterjali seadus; Keskkonnaseire seadus; Loomastiku kaitse ja kasutamise seadus</p>	<p>Riiklikult kinnitatud Bioloogilise mitmekesisuse strateegia ja tegevuskava puudub. Infovahetuse puudulikkus.</p> <p><u>Ettepanek:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Koostada põllumajandusmaastike bioloogilise mitmekesisuse riiklik inventuur. 2. Kindlaks määrata kaitseabinõusid vajavad bioloogilise mitmekesisuse komponendid ning analüüsida mitmekesisust ohustavad põllumajanduslikud tegevused. 3. Analüüsida põllumajanduslike projektide ja tähtsamate tegevussuundade (poliitikate) mõju bioloogilisele mitmekesisusele. 4. Luua rakendusuringute kava ja leida finantseerimine valdkonnas "bioloogiline mitmekesisuse ja põllumajandus".

Berni konventsioon	Kõigi looduslike taime- ja loomaliikide ja nende elupaikade kaitse ning mõnede taime- ja loomaliikide erikaitse. Kohustus lepinguriigi planeerimis- ja arengupoliitikas pöörata tähelepanu liikide ja elupaikade säilitamisele.	Agrokemikaalide kasutamine; Loomakasvatus (karjatamine, sõnnikumajandus); Põllumajanduslik maakasutus (põllumajandusliku tegevuse katkemine, intensiivistamine); Maastikuelementide eemaldamine; Maaparandus	KLOS; Loomastiku kaitse ja kasutamise seadus; Veeseadus; Taimekaitse seadus; Maaparandusseadus	Väljaspool piiritletud kaitsealasid pole liikide ja elupaikade kaitse piisavalt reguleeritud. KKK adressaat on konkreetselt määratlemata. <u>Ettepanek:</u> 1. Integreerida Berni liikide ja elupaikade kaitse territoriaalsetesse keskkonnameetmetesse (üldplaneering, maastikuhoolduskava, veemajanduskava jne). 2. Berni konventsiooni arvestades vaadata üle KLOSi kaitstavate liikide nimekiri ning vajadusel need ühtlustada.
Ramsari konventsioon	Lepinguriik peab võtma kasutusele meetmed märgalade kaitseks ning esitama vähemalt ühe märgala rahvusvahelise tähtsusega märgalade nimistusse.	Maaparandus; Maakasutus (põllumajandusliku tegevuse katkemine, intensiivistamine)	Maaparandusseadus; KLOS; Keskkonnakasutusest laekuva raha kasutamise seadus	<u>Ettepanek:</u> 1. MAK põllumajandusliku keskkonnameetme raames toetada rändlindude söödaalade rajamist. 2. Soodustada Ramsari aladel linnukaitseks sobilikku maakasutust.
Läänemere piirkonna merekeskkonna kaitse konventsioon	Läänemere ja selle poolt mõjutatavate ranniku ökosüsteemide suhtes kõikide vajalike meetmete rakendamine, et säilitada taime- ja loomakoosluste elupaiku ja bioloogilist mitmekesisust ning kaitsta ökoloogilisi protsesse.	Agrokemikaalide kasutamine; Loomakasvatus (karjatamine, sõnnikumajandus); Põllumajanduslik maakasutus (intensiivistamine)	Ranna- ja kalda kaitse seadus; Veeseadus; Taimekaitse seadus; Keskkonnaseire seadus	Siseveekogude ja Läänemere seire allprogrammid ei ole omavahel seotud, mistõttu on keeruline hinnata põllumajandusliku reostuse mõju rannikumerele.

	Konventsiooni osapooled püüavad välja töötada vastavad õigusaktid, mis sisaldavad vajalikke juhiseid ja tingimusi.			Seetõttu on keeruline soovitada ka meetmeid negatiivsete mõjude vähendamiseks või vältimiseks.
Euroopa maastiku konventsioon	Kindlustada maastike kaitse, korraldus ja planeerimine, kasutades riiklikke meetmeid ja koostööd Euroopa tasandil. Oma riiklikus süsteemis peab iga osapool määramaparima territoriaalse tasandi konventsiooni rakendamiseks, lähtudes Kohalike Omavalitsuste Euroopa Hartast.	Põllumajanduslik maakasutus (põllumajandusliku tegevuse katkemine, intensiivistamine jm); Maastikuelementide eemaldamine; Loomakasvatus (karjatamine)	KLOS, Ranna- ja kalda kaitse seadus; Maaparandusseadus; Muinsuskaitse seadus	Eesti pole konventsioonile alla kirjutanud. Maastike alane õiguslik regulatsioon on hajali, puudub integreeritud lähenemine keskkonnamõjule ja maastikele. Territoriaalsed keskkonnamõjused (üldplaneeringud, maastikuhoolduskavad, veemajanduskavad, kaitsekorralduskavad jne) ei täienda alati üksteist ja on sageli vastuolulised. <u>Ettepanek:</u> 1.integreerida konventsiooni põhimõtted territoriaalsetesse keskkonnamõjusedesse (üldplaneering, maastikuhoolduskava, veemajanduskava, kaitsekorralduskava jne). 2. Toetada maastikuhoolduskavade koostamist väärtuslikele maastikele. 3. Analüüsida määratletud väärtuslike maastike

				<p>olemust ning töötada välja nende laiapõhiline kaitsestrateegia.</p> <p>4. Toetada väärtuslike maastike kaitset MAK põllumajandusliku keskkonnatoetuse raames.</p>
Bioloogilise ohutuse protokoll	Geneetiliselt muundatud elusorganismide piiriülese liikumise, transiidi ja kasutamise kontroll, millel võib olla elustiku mitmekesisusele või inimtervisele kahjulik mõju.	GMO kasutamine	Geneetiliselt muundatud organismide keskkonda viimise seadus	<p>Riikidevahelise infovahetuse puudumine, eriti Venemaaga</p> <p>Riigiasutuste info riskikasutamise süsteemi puudumine</p> <p><u>Ettepanek:</u></p> <p>1. ohu tekkimisel keelustada Eestis GMO kasvatamine</p> <p>2. jätkata GMO kasutamise teemalist arutelu kaasates laiemat ekspertide ringi</p>
Rahvusvaheline leping taimede geeneetilistest ressurssidest	Rakendada poliitikaid, mis aitavad kaasa tootmisele, mis suurendab põllumajandusliku bioloogilise mitmekesisuse ja teiste loodusressursside säästvat kasutamist; Laiendada kultuuride geneetilist baasi ja suurendada tootjate kasutuses olevat geneetilist mitmekesisust; Soodustada kohalike ning vähekasutatud kultuuride ja sortide kasvatamist.	Sordid (aretus, registreerimine, kasvatamine)		<p><u>Ettepanek:</u></p> <p>1. tuleks kaaluda lepinguga liitumist.</p> <p>2. soodustada kohalike vanade kultuuride ja sortide kasvatamist.</p>
Agenda 21	Säästva põllumajanduse arendamine.	Tõud ja sordid (aretus,	Geneetiliselt muundatud	<i>Ex-situ</i> kaitsel olukord

	Geneetilise ressursi säilimine ja säästlik kasutamine.	registreerimine, kasvatamine, GMO); Põllumajanduslik maakasutus (põllumajandusliku tegevuse katkemine, intensiivistamine jm); Agrokemikaalide kasutamine.	organismide keskkonda viimise seadus; Maaelu- ja põllumajandusturu korraldamise seadus; Seemne ja taimse paljundusmaterjali seadus; KLOS;	parem kui <i>In-situ</i> kaitsel. <i>Ex-situ</i> : ebapiisavad ressursid geenipankade ja seemnekogude ülevõlpidamiseks. <i>In-situ</i> : kehtestatud on "Ohustatud taimesortide ja loomatõugude loetelu", kuid selle sortide loetelu pole piisav. Määruses "Sordilehele võetavate ..." enamus vanu ohustatud sorte puudub ja seetõttu ei saa neid kasvatada. KLOS reguleerib geneetilise ressursi säilitamist vaid kaitsealadel.
Läänemere Agenda 21	Majandamismeetodite kasutamine, mis ei ohusta inimeste ega loomade tervist ning ei kahjustaks keskkonda, sealhulgas bioloogilist mitmekesisust.	Agrokemikaalide kasutamine; Loomakasvatus (karjatamine, sõnnikumajandus); Põllumajanduslik maakasutus (põllumajandusliku tegevuse katkemine, intensiivistamine); Maaparandus	Veeseadus; Maaparandusseadus; Taimekaitse seadus; Ranna- ja kalda kaitse seadus; KLOS; Loomakaitse seadus; Keskkonnaseire seadus	Reguleeritud erinevate õigusaktidega.
Nõukogu Direktiiv 92/43/EMÜ Loodusdirektiiv	Moodustada üle-euroopaliselt ohustatud liikide ja elupaikade kaitseks loodushoiualad.	Põllumajanduslik maakasutus (põllumajandusliku tegevuse katkemine, intensiivistamine); Agrokemikaalide kasutamine; Loomakasvatus (karjatamine,	KLOS; Loomastiku kaitse ja kasutamise seadus; Maaelu- ja põllumajandusturu korraldamise seadus	Väljaspool piiritletud kaitsealasid pole direktiivi liikide ja elupaikade kaitse piisavalt reguleeritud. KKK adressaat on konkreetselt määratlemata. Natura 2000 alade määratlemisel võiks

		sõnnikumajandus); Maaparandus		<p>kaasata ka kaitstavate elupaikade vahetus läheduses oleva haritava maa, et paremini vältida põllumajanduse negatiivset mõju neile.</p> <p><u>Ettepanek:</u></p> <p>1. Kuna mitmed Direktiivi Lisa I esmatähtsatest elupaigatüüpidest sõltuvad põllumajanduslikust tegevusest toetada kas:</p> <p>a) pool-looduslike koosluste hooldamist MAK põllumajandusliku keskkonnatoetuse raames, koosluste taastamist KKM administreerimisel või</p> <p>b) pool-looduslike koosluste taastamist ja hooldamist väljaspool kaitsealasid PMM ja kaitsealadel KKM administreerimisel.</p> <p>2. MAK põllumajandusliku keskkonnatoetuse raames maksta Natura 2000 aladel kõrgendatud määraga toetust.</p>
Nõukogu Direktiiv 79/409/EMÜ Linnudirektiiv	Moodustada üle-euroopaliselt ohustatud liikide ja rändlindude elupaikade kaitseks linnuhoiualad.	Maaparandus; Maakasutus (põllumajandusliku tegevuse katkemine, intensiivistamine)	Maaparandusseadus; KLOS; Keskkonnakasutusest laekuva raha kasutamise seadus	<p>Väljaspool piiritletud kaitsealasid pole direktiivi liikide ja elupaikade kaitse piisavalt reguleeritud. KKK adressaat on konkreetselt määratlemata.</p> <p>Natura 2000 alade</p>

				<p>määratlemisel võiks kaasata ka haritava maa, et paremini soodustada põllumajanduse positiivset ja vältida negatiivset mõju.</p> <p><u>Ettepanek:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. MAK põllumajandusliku keskkonnameetme raames toetada rändlindude söödaalade rajamist 2. MAK põllumajandusliku keskkonnatoetuse raames maksta Natura 2000 aladel kõrgendatud määraga toetust.
Nitraadidirektiiv	Põllumajanduslikest allikatest pärineva nitraadireostuse vähendamine.	Loomakasvatus (karjatamine, sõnnikumajandus); Põllumajanduslik maakasutus (põllumajandusliku tegevuse katkemine, intensiivistamine)	Veeseadus; Ranna- ja kalda kaitse seadus; Keskkonnaseire seadus	<p>Põllumajandustootmise reguleerimisele ei läheneta piisavalt piirkondlikult diferentseeritult (nitraaditundlike alade määratlemine jne).</p> <p>Nitraadidirektiiv reguleerib vaid orgaaniliste väetiste kasutamist. Eestis on Veeseaduse alusel reguleeritud ka mineraalväetiste kasutamine (piiratud on kultuuride kaupa, kontrollida keeruline).</p> <p>Veeseaduse täitmist ei kontrollita piisavalt. Mõnes aspektis nõuded ranged, järgimine kulukas.</p> <p>Eesmärke aitaks saavutada põllumajanduslik</p>

				keskkonnatoetus, mida nõuete ranguse tõttu on keeruline rakendada.
Nõukogu määrus (EÜ) nr 1257/1999 Maaelu Arengu Määrus	<p>Määruse VI ptk eesmärk on toetada põllumajandusmaa kasutamisi, mis on kooskõlas keskkonna, maastiku ja selle iseloomulike vormide, loodusvarade, pinnase ja geneetilise mitmekesisuse kaitse ning parendamisega; põllumajandusmaaga seotud bioloogilise mitmekesisuse säilitamist ja suurendamist; keskkonnasõbraliku põllumajanduse laiendamist ning ekstsensiivset karjamajandust; põllumajanduses kasutatavate suure loodusliku väärtusega ohustatud kultuurmaastike säilitamist; põllumajandusmaa maastiku ja ajalooliste iseloomulike vormide säilitamist; keskkonnaplaneerimise kasutamist põllumajanduses.</p> <p>Vastavalt määruse V ptk võimalus kaasa aidata keskkonnakaitse nõuete täitmisele ja põllumajanduse säilitamisele keskkonnaalaste kitsendustega piirkondades.</p> <p>Määruse IX ptk üks eesmärk on keskkonnakaitse seoses põllu- ja metsamajandusega ning maastikukaitse parandamine.</p>	Agrokemikaalide kasutamine; Loomakasvatus (karjatamine, sõnnikumajandus); Põllumajanduslik maakasutus (põllumajandusliku tegevuse katkemine, intensiivistamine); Tõud ja sordid; Maastikuelementide eemaldamine	Maaelu- ja põllumajandusturu korraldamise seadus; Määrus "Põllumajandusliku keskkonnatoetuse saamiseks esitatavad nõuded ning toetuse taotlemise ja taotluse menetlemise kord"	<p>MAK põllumajandusliku keskkonnatoetuse ettepanek Euroopa Komisjoniga läbirääkimisel. Mitmed bioloogilise mitmekesisuse säilitamise ja soodustamisega seotud meetmed kajastatud.</p> <p>MAK praeguses ettepanekus ei ole keskkonnaalaste kitsendustega piirkondade võimalust kasutatud.</p> <p>Teha järgmiseks programmeerimisperioodiks (alates 2007) MAKi täiendamiseks järgmised ettepanekud:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. lisada põllumajanduse keskkonnatoetusesse täiendavaid bioloogilise mitmekesisuse säilitamise ja soodustamisega seotud meetmeid. 2. kasutada keskkonnaalaste kitsendustega piirkondade võimalusi. 3. kasutada määruse Art 33 võimalusi.

Komisjoni määrus (EÜ) nr 445/2002	Eelmise määruse rakendusmäärus. Määratleb võimalused eeltoodud eesmärkide saavutamiseks.	vt. ülal	vt. ülal	vt. ülal
-----------------------------------	--	----------	----------	----------

Summary of the final report

Overview of the biodiversity related requirements connected to agriculture (under UNEP financed project “Assessment of Capacity building needs for Biodiversity and Participation in Clearing House Mechanism in Estonia”)

Report consists of three parts:

1. Overview of the biodiversity related requirements connected to agriculture in conventions, directives and strategies

Agriculture related aims and requirements/principles of the following conventions, directives and strategies are shortly presented:

Conventions and treaties: Convention on Biological Diversity, Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (Bern Convention), Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity, The Ramsar Convention on Wetlands, European Landscape Convention, Treaty on Plant Genetic Resources, Convention on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea Area, Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes.

In table 1 (part 3) objectives of conventions and treaties are presented in brief.

Directives and Regulations: Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora, Council Directive of 2 April 1979 on the conservation of wild birds (79/409/EEC), Council Directive of 12 December 1991 concerning the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources (91/676/EEC)”, Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy, Council Regulation (EC) No 1257/1999 of 17 May 1999 on support for rural development from the EAGGF and amending and Repealing certain Regulations, Commission Regulation (EC) No 445/2002 of 26 February 2002 laying down detailed rules for the application of Council Regulation (EC) No 1257/1999.

In table 1 (part 3) objectives of directives and regulations are presented in brief.

Strategies and programmes: Agenda 21, Baltic Sea Agenda 21, European Union Sustainable Development Strategy, European Community Biodiversity Strategy, Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy, EC Environmental Action Programmes, Environmental Action Programme for Central and Eastern Europe

In annex 2 objectives of strategies and programmes are presented in brief.

2. International biodiversity requirements connected to agriculture in Estonian legislation and strategies.

Overview of requirements in Estonian legislation and strategies connected to international documents presented in part 1 is given.

Following *legislation* is analyzed: Act on Sustainable Development, Water Act, Act on Protected Natural Objects, Shore and Bank Protection Act, Rural Development and Agricultural Market Regulation Act, Seed and Plant Propagating Material Act, Plant Protection Act, Organic Farming Act, Heritage Conservation Act, Land Improvement Act, Environmental Impact Assessment and Environmental Auditing Act, Environmental Monitoring Act, etc.

In table 1 (part 3) relation of Estonian legislation to conventions, directives and regulations is presented in brief.

Strategies and action plans: Estonian National Environmental Strategy and Estonian National Environmental Action Plan, Estonian Biodiversity Strategy and Action Plan, Estonian National Agricultural Strategy, Long-Term Strategy for Sustainable Development of the Agricultural Sector.

3. Situation of the implementation of biodiversity protection requirements connected to agriculture in Estonia. Recommendation for improving the situation.

In the first part the present situation is shortly analyzed.

In the second part general recommendations are presented in the text and convention/directive related recommendations are presented in Table 1.

Table is built up in 5 columns: Convention/directive; Objectives, requirements; Agriculture related activities affecting attaining the objectives; Estonian legislation related to the convention/directive objectives; Problems, recommendations, comments.

In annex 2 plant, bird, amphibian and fish species related to international requirements and affected by agriculture are presented.

4. Kasutatud materjalid ja allikad

Materjalid

- Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni II riiklik aruanne. 2002. Keskkonnaministeerium.
- Convention on Biological Diversity. <http://www.biodiv.org>.
- Decisions from meetings of the Conference of the Parties (COP). <http://www.biodiv.org/decisions/>
- Eesti Agenda 21. <http://www.agenda.ee>.
- Eesti Punane Raamat. 1998. Tartu.
- Euroopa bioloogilise ja maastikulise mitmekesisuse strateegia (PEBLDS). <http://www.strategyguide.org/fulltext.html>.
- Euroopa Keskkonnaprogramm. <http://www.unece.org/env/europe>
- Euroopa Liidu Keskkonnategevusprogrammid. (http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/pdf/2001/en_501PC0031.pdf).
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. <http://www.fao.org/biodiversity>.
- Järvekülg, R., Tambets, M., Tambets, J. 2002. Ülevaade kalaliikide ja vee-elupaigatüüpide esinemisest, seisundist ja kaitsest Pärnu alamvesikonnas. Eesti Loodushoiu Keskus, Tartu.
- Kull, T. (koost.). 1999. Eesti bioloogilise mitmekesisuse kaitse strateegia ja tegevuskava. Keskkonnaministeerium, UNEP, EPMÜ Keskkonnakaitse Instituut.
- Külvik, M., Tambets, J. (koost.) 1998. Eesti bioloogilise mitmekesisuse ülevaade (*country study*) materjale. UNEP, UNDP, Keskkonnaministeerium ja EPMÜ Keskkonnakaitse Instituut.
- Läänemere piirkonna merekeskkonna kaitse konventsioon. <http://www.helcom.fi/helcom/convention.html>.
- Mahepõllumajanduse leht. Jaanuar 2003. Ökoloogiliste Tehnoloogiate Keskus.
- Merisaar, M. (toim). 2000. Euroopa Liit ja bioloogiline mitmekesisus. Keskkonnajuht 6/2000. Eesti Roheline Liikumine.
- Sepp, K., Ivask, M., Nei, L., Külvik, M., Gutman, E., Siitan, U. 1997. Põllumajandus ja keskkond. Põllumajanduse säästva arengu pikaajaline strateegia. Maaelu Arengu Instituut.
- Säästev Eesti 21. <http://www.tpu.ee/SE21.html>.
- Tambets, J., Külvik, M. 1996. Implementation of the Convention on Biological Diversity in Estonia. Country Report. Tallinn. 24 pp. ja Eek-Piirsoo, L., Henno, I., Kalling, K, Klein, L., Külvik, M., Ojaveer, H., Peterson, K., Truve, E. and H. Viinalass. 2002. Second National Report to the Convention on Biological Diversity, Estonia. Estonian Ministry of the Environment, Tallinn, 103 p.
- The Ramsar Convention on Wetlands. <http://www.ramsar.org>.
- Treaty on Plant Genetic Resources. <ftp://ext-ftp.fao.org/waicent/pub/cgrfa8/iu/ITPGRRe.pdf>.

Ülevaade Haridusministeeriumi tegevusest Eesti T&A strateegia eesmärkide realiseerimisel 2002 - 2003.a. www.tan.ee/tan/et/doc/Documents/1038484449.05/doc_HM271102.doc

Muud internetiallikad

Council of Europe. Environment. <http://www.nature.coe.int>.

Council of Europe. Legal Affairs-Treaty Office. <http://conventions.coe.int>.

Eesti Õigustõlke Keskus. <http://www.legaltext.ee>.

Eurointegratsiooni Büroo. <http://www.eib.ee>.

HELCOM. <http://www.helcom.fi>.

Jõgeva Sordiaretuse Instituut. <http://www.jpbi.ee>.

Keskkonnaministeerium. <http://www.envir.ee>.

Natura 2000. <http://www.envir.ee/natura2000/index.phtml>.

Põllumajanduse Registrate ja Informatsiooni Amet. <http://web.pria.ee>.

Põllumajandusministeerium. <http://www.agri.ee>

Riigi Teataja. <http://www.riigiteataja.ee>.

The European Union. <http://www.europa.eu.int>.

Välisministeerium. <http://www.mfa.ee>.

Tabel 1. Rahvusvahelised strateegiad ja programmid ning nende eesmärgid

Strateegia, programm	Eesmärgid
Euroopa Liidu säästva arengu strateegia	Soodustada mahepõllumajandust ja teisi keskkonnasõbralikke põllumajandusmeetodeid. Kaitsta ja taastada elupaiku ning peatada bioloogilise mitmekesisuse vähenemine aastaks 2010.
Euroopa Liidu bioloogilise mitmekesisuse strateegia	Bioloogilist mitmekesisust soodustavate põllumajandusmeetodite edendamine. Soodustada Hea Põllumajandustava põhimõtete järgimist. Tagada sortide ja tõugude elujõud, mis on olulised looduslike ökosüsteemide säilitamiseks. Suurendada tootjate teadlikkust ning teadvustada vajadust kaitsta nii keskkonda kui ka bioloogilist mitmekesisust. Soodustada ja toetada ekstensiivset põllumajandust. Edasi arendada põllumajanduse keskkonnameetmeid. Sõnastada meetmed, programmid ja projektid, mis soodustaksid geneetiliste ressursside säilitamise ja säästliku kasutamise rakendamist. Tunnustada ja toetada põllumajandustootjaid poollooduslike elupaikade loomisel ja säilitamisel.
PEBLDS	Otsuste tegemisel toetada põllumajanduse rolli poollooduslike koosluste ja bioloogilise mitmekesisuse majandamisel; soodustada põllumajandusmaa arukat kasutamist, kaasa arvatud mahepõllumajandusmeetodite kasutamine ning vähendada väetiste ja pestitsiidide kasutamist nii palju kui võimalik.
Euroopa Liidu Keskkonnategevusprogrammid	Kaitsta ja säilitada looduslike süsteemide funktsioneerimist ja peatada bioloogilise mitmekesisuse vähenemine. Kaitsta muldi erosiooni ja saastamise eest. Väärtuslikke alasid tuleb kaitsta Natura 2000 programmi raames.
Kesk- ja Ida-Euroopa Keskkonnategevusprogramm	Rakendada põllumajanduse keskkonnaprogramme. Alustada dialoogi keskkonna- ja põllumajandusega tegelevate institutsioonide vahel. Kasutada põllumajandusega seotud elupaikade degradeerumise, fragmenteerumise ja kadumise ennetamiseks Euroopa Liidu toetusprogramme ja –poliitikaid.

Põllumajanduslikust tegevusest ohustatud rahvusvaheliste nõuetega seotud soontaime- ja linnuliigid

Soontaimed

<i>Liik</i>	<i>Ohu- tegurid (EPR)</i>	<i>Kaitse- kategooria (KLOS)</i>	<i>Rahvusvaheline kohustus/lisa nr</i>
<i>Coeloglossum viride</i> (L.) Hartm. rohekas õõskeel*	Pv	II	C/II
<i>Thesium ebracteatum</i> Hayne püst-linalehik	Pv	III	EL/II; B/I
<i>Anacamptis pyramidalis</i> (L.) Rich. püramiid-koerakäpp	Pv, Ko, E	II	C/II
<i>Cephalanthera longifolia</i> (L.) Fritsch valge tolmpa	Pv, M, Ko	II	C/II
<i>Cypripedium calceolus</i> L. kaunis kuldking*	Mh, Pv, Ko	II	EL/II; B/I; C/II
<i>Dactylorhiza baltica</i> (Klinge)Orlova balti sõrmkäpp	Pv, Vm, S, Ko	II	C/II
<i>Dactylorhiza sambucina</i> (L.) Soó leeder-sõrmkäpp	Pv, Ko	I	C/II
<i>Gymnadenia odoratissima</i> (L.) Rich. lõhnav käoraamat	S, Pv	II	C/II
<i>Herminium monorchis</i> (L.) R. Brown harilik muguljuur	S, Pv	II	C/II
<i>Ligularia sibirica</i> (L.) Cass. harilik kobarpea*	Pv, E, S	I	EL/II; B/I;
<i>Ophrys insectifera</i> L. kärbesõis	Pv, S	II	C/II
<i>Orchis mascula</i> (L.) L. jumalakäpp	Pv, Ko, Mh	II	C/II
<i>Orchis militaris</i> L. hall käpp	Pv, Ko, E	III	C/II
<i>Orchis morio</i> L. arukäpp	Pv, E, Ko	II	C/II
<i>Orchis ustulata</i> L. tõmmu käpp	Pv, E, Ko	II	C/II
<i>Saxifraga hirculus</i> L. kollane kivirik	S, Pv	II	EL/II; B/I
<i>Sisymbrium supinum</i> L. madal unilook	Pv, E	III	EL/II; B/I

* Koostatud kaitsekorralduskava

Ohutegurid: E- ehitustegevus; Ko- korjamine, noppimine, kogumine; Mh- metsahooldustööd; Pm- põllumaa ja selle kasutamise muutumine; Pv- võsastumine; S- soode kuivendamine ja turbavõtmine

EPR- Eesti Punane Raamat, KLOS- Kaitstavate Loodusobjektide Seadus; EL- Loodusdirektiiv, C- CITES-i konventsioon, B- Berni konventsioon

Linnud

Liik	Ohu- tegurid (EPR)	Kaitse- kategooria (KLOS)	Rahvusvaheline kohustus/lisa nr.
<i>Anas acuta</i> L. soopart	Kü, Pv, U	-	B/III; BN/II
<i>Aquila pomarina</i> (Brehm) väike-konnakotkas*	Kü, Mh, Pv, H, Pm	II	B/II;BN/II;C/II
<i>Asio flammeus</i> (Pont.) sooräts	Pv, S, H, X	III	EL/II;B/II;C/II
<i>Calidris alpina schinzii</i> (Brehm) balti risla e niidurüdi	Pv	II	B/II
<i>Circus cyaneus</i> (L.) välja-loorkull	S, Pv, H	II	EL/I;B/II;BN/II;C/II
<i>Circus pygargus</i> (L.) soo-loorkull	S, Pv, H	II	EL/I;B/II;BN/II;C/II
<i>Columba oenas</i> L. õõnetuvi	Ml, Pm, Pk	II	B/III
<i>Coracias garrulus</i> L. siniraag	U, Pm, Ml, Ö	II	EL/I;B/II;BN/II
<i>Coturnix coturnix</i> (L.) põldvutt	Pm, U	III	B/III;BN/II
<i>Crex crex</i> (L.) rukkirääk	Pm, Pv, Pk, S	II	EL/I;B/II
<i>Falco columbarius</i> L. väikepistrik	U, Pk, X	II	EL/I;B/II;BN/II;C/II
<i>Falco peregrinus</i> Tunst. rabapistrik	Pk, H, Kü	I	EL/I;B/II;BN/II;C/II
<i>Falco tinnunculus</i> L. tuuletallaja	Pk, Pm	III	B/II;BN/II;C/II
<i>Gallinago media</i> (Lath.) Rohunepp*	Pv, S, U	II	EL/I;B/II
<i>Philomachus pugnax</i> (L.) tutkas	Pv, H, U	III	EL/I;B/III
<i>Sterna albifrons</i> Pall. väiketiir	H, Pv	III	EL/I;B/II
<i>Upupa epops</i> L. vaenukägu	U, Pv, Pk	III	B/II

* Koostatud kaitsekorralduskava

Ohutegurid: Mh- metsahooldustööd, Ml- lagunevate ja õõnsate ning kuivade puude kadumine/hulga vähenemine; Kü- püük, küttimine, salaküttimine ja –püük; Pm- põllumaa ja selle kasutamise muutumine; Pv- võsastumine; S- soode kuivendamine ja turbavõtmine; Ö- keskkonnamürgid, õhusaaste, hapestumine; U- muud põhjused; X- tegurid pole teada

EPR- Eesti Punane Raamat, KLOS- Kaitstavate Loodusobjektide Seadus, EL- Loodusdirektiiv, C- CITES-i konventsioon, B- Berni konventsioon, BN- Bonni konventsioon

Kahepaiksed (peamine või oluline ohutegur põllumajandus)

<i>Liik</i>	<i>Ohu- tegurid (EPR)</i>	<i>Kaitse- kategooria (KLOS)</i>	<i>Rahvusvaheline kohustus/lisa nr.</i>
<i>Bufo calamita</i> Laurenti juttself-kärnkonn	P, V, H, T, Õ, U	II	EL/IV; B/II
<i>Bufo viridis</i> Laurenti rohekärnkonn	P, V, Õ, H	II	EL/IV; B/II
<i>Triturus cristatus</i> (Laurenti) harivesilik	V, P, M, H	II	EL/II,IV; B/II
<i>Pelobates fuscus</i> (Laurenti) mudakonn	P, U, V, Õ, H	II	EL/II,IV; B/II

P- põllumajandus; V- veekogude ohustamine; H- häirimine ja liiklus; T- tallamine; Õ- keskkonnamürgid, õhusaaste, hapestumine; U- muud põhjused; M- metsamajanduslik tegevus

EPR- Eesti Punane Raamat, KLOS- Kaitstavate Loodusobjektide Seadus , EL- Loodusdirektiiv, B- Berni konventsioon

Rahvusvaheliste nõuetega seotud kala- ja sõõrsuuliigid

<i>Liik</i>	<i>Kaitse- kategooria (KLOS)</i>	<i>Rahvusvaheline kohustus/lisa nr.</i>
Merisutt*		EL/II; B/III
Jõesilm*		EL/II,V; B/III
Ojasilm*		EL/II; B/III
Tuur	II	EL/II, IV; B/II
Vinträim		EL/II, V; B/III
Lõhe (magevees)*		EL/II,V; B/III
Harjus	III	EL/V; B/III
Merisiig (siirdevorm)*		EL/V; B/III
Merisiig (meres kudev)		EL/V; B/III
Hink*	III	EL/II; B/III
Vingerjas*	III	EL/II; B/III
Tõugjas	III	EL/II,V; B/III
Võldas*	III	EL/II

* Põllumajanduslikust tegevusest enim mõjutatud liigid

KLOS- Kaitstavate Loodusobjektide Seadus , EL- Loodusdirektiiv, B- Berni konventsioon